

ہن پرچی جا لیکے

پروفیسر منظور بیدار
عرفان ہارون
زاہد اسحاق سومرو
رکیل مورائی
محمد اقبال جاکرو
علی زین جمیجو
بخشل باغی
علی نواز راہمون
ڈاکٹر سکینہ سمون
پروفیسر ڈاکٹر نظیر احمد کوکر

کھاتی

ثمینہ میمن

شاعری

اظہر منگی
اظہر بانپیٹ
پارومل امرائی
حیدر مہراٹی
شکیل احمد
قاسم خاصخیلی
گلزار احمد درس
عاجز غلام رسول ابڑو
سیف نیاز
امداد 'عاجز' نصیراٹی
مہر فقیر
ارباب علی 'عادل' چوہاڑ

سفرنامو

قربان منگی

سونہن آشکارہ
Beauty Revealed

آيت الله علي خامنه اي جي آخري سفر جون رسمن هلندڙ

مٽيءَ ماءُ حوالي ڪيو ويندو. شهيد خامنه اي جي شهادت کان پوءِ سڀ کان اهر سوال سندن جانشين بابت هو. پر سندن پٽ مجتبيٰ خامنه اي کي سپريم ليڊر طور نامزد ڪري آمريڪا ۽ اسرائيل کي پيغام ڏنو ويو ته، اوهان ايران ۾ رجيم چينج وارو پنهنجو مڪروه پلان پاڻ وٽ رکو. ٻئي طرف آخري رسمن جي شروعات تائين مجتبيٰ خامنه اي عوامي منظر تي نمايان طور سامهون نه آيو آهي. ان سبب ايران جي اندروني سياست ۽ مستقبل جي قيادت تي عالمي ڌيان مرڪوز آهي. ان ۾ ڪوشش ناهي ته شهيد آيت الله علي خامنه اي گذريل چئن ڏهاڪن کان وڃ اوڀر جي سياست جي سڀ کان وڌيڪ بااثر شخصيتن مان هڪ هو. سندن شهادت نه رڳو ايران جي، پر سڄي علائقي جي سياسي حالتن تي به اثرانداز ٿي رهي آهي. سندن آخري رسمن ۾ عوام جي غير معمولي شرڪت ان ڳالهه جي عڪاسي ڪري ٿي ته دنيا سميت ايراني سماج جي نظر ۾ هو رڳو هڪ سياسي اڳواڻ نه، پر ايران جي انقلاب جي علامت، مذهبي قائد ۽ قومي مزاحمت جو استعارو آهن. ٻئي پاسي، سندن شهادت کان پوءِ ايران هڪ اهڙي موڙ تي اچي بيٺو آهي، جتي نئين قيادت کي اسرائيل ۽ آمريڪا سان هلندڙ چڪتاڻ (جنهن ۾ ظاهري طور ته ٺاهڻ آيل آهي)، اندرئين استحڪام، علائقائي چڪتاڻ ۽ عالمي سفارتي چئلينجز کي هڪ ئي وقت منهن ڏيڻو پئجي رهيو آهي. ■

هاٽڪ پيروزپوٽو

28 فيبروري 2026 ع تي آمريڪا ۽ اسرائيل جي وحشيائي ڪارروائيءَ ۾ ايران جي عظيم اڳواڻ، آيت الله سيد علي خامنه اي جي شهادت ۽ ان کان پوءِ سندن تدفين سان ايران جي جديد تاريخ جو هڪ ڊگهو ۽ فيصلاڪتبو باب پورو ٿي رهيو آهي.

لڳ ڀڳ 37 سالن تائين اسلامي جمهوريه ايران جي سپريم ليڊر طور هنن نه رڳو ملڪ جي اندروني ۽ پرڏيهي پاليسين جي رخ جو تعين ڪيو، پر وڃ اوڀر جي سياست تي پڻ گهرا اثر ڇڏيا. سندن شهادت کان هينئر ايران ۾ هڪ هفتي جي سرڪاري سوڳ ۽ آخري رسمن جي شروعات ڪئي ويئي آهي، جنهن ۾ لکين ماڻهو شرڪت ڪري رهيا آهن، جڏهن ته دنيا جي مختلف ملڪن مان وفد پڻ ايران پهچي رهيا آهن، ۽ تعزيتي پيغام پڻ ايران کي وصول ٿي رهيا آهن.

پاڪستان جي وزيراعظم شهباز شريف جي حڪومت ۽ عوام طرفان ايران جي حڪومت ۽ عوام سان دلي تعزيت جواظهار ڪندي چيو ويو آهي ته پاڪستان هن ڏکي گهڙيءَ ۾ ايران سان گڏ بيٺو آهي. هن شهيد خامنه اي جي دانشمندائي قيادت، سندن سياسي ڪردار ۽ ايران توڙي خطي تي سندن گهرن اثرن کي ڀيٽا پيش ڪئي.

تهران ۾ ٿيل آخري رسمن ۾ پاڪستان جي نمائندگي هڪ اعليٰ سطحي وفد ڪئي، جنهن ۾ وزيراعظم شهباز شريف، چيف آف ڊفينس فورسز ۽ آرمي چيف فيلڊ مارشل سيد عاصر منيب، پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جو چيئرمين بلاول ڀٽو زرداري، قومي اسيمبليءَ جو اسپيڪر اياز صادق، سنڌ جو وڏو وزير سيد مراد علي شاھ، ۽ ٻيا وفاقي وزير ۽ اعليٰ عملدار شامل هئا. ان وفد جي شرڪت کي پاڪستان ۽ ايران جي ويجهن لاڳاپن ۽ يڪجهتيءَ جي علامت قرار ڏنو ويو آهي.

شهيد آيت الله سيد علي خامنه اي 17 جولاءِ 1939 ع تي ايران جي شهر مشهد ۾ پيدا ٿيو. مذهبي تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ هو شاھ ايران محمد رضا پهلوي جي حڪومت خلاف انقلابي تحريڪ ۾ سرگرم رهيو ۽ ڪيترائي ڀيرا گرفتار ٿيو. 1979 ع جي اسلامي انقلاب جي ڪاميابيءَ کان پوءِ ايران جي نئين سياسي قيادت ۾ کين نمايان حيثيت حاصل ٿي.

1981 ع ۾ هو ايران جو ٽيون صدر چونڊيو ويو ۽ اٺن سالن تائين ان عهدي تي رهيو. 1989 ع ۾ آيت الله خمينيءَ جي وفات کان پوءِ کين اسلامي جمهوريه ايران جو ٻيو سپريم ليڊر چونڊيو ويو. ان حيثيت ۾ هو ايران جي هٿياربند فوج، عدليه، انقلابي ادارن، پرڏيهي پاليسي ۽ رياست جي تقريباً سڀني اهم معاملن تي آخري اختيار رکندو هو. سندن قيادت دوران ايران سخت عالمي پابندين، معاشي دٻاءُ، علائقائي چڪتاڻ ۽ مغربي ملڪن سان مسلسل اختلافن کي منهن ڏنو. هنن ”مزاحمت“ جي پاليسيءَ کي هتي ڏني ۽ ايران جي علائقائي اتحادين سان لاڳاپن کي وڌيڪ مضبوط بڻايو.

سندن دور ۾ ايران پنهنجو جوهري پروگرام پڻ جاري رکيو، جنهن سبب آمريڪا، اسرائيل ۽ ٻين اولاهن ملڪن سان شديد تڪرار پيدا ٿيا. سندن حامي کين ايران جي خودمختياري ۽ قومي وقار جو محافظ قرار ڏين ٿا.

شهيد آيت الله علي خامنه اي کي 28 فيبروري 2026 ع تي 86 ورهين جي عمر ۾ گيدي ۽ انسان دشمن شيطاني قوتن—

آمريڪا ۽ اسرائيل هٿان شهادت نصيب ٿي. سندن شهادت کان پوءِ به ايران خلاف انهن شيطاني قوتن— آمريڪا ۽ اسرائيل جي غير انساني ۽ غير قانوني مڙهيل جنگ کي منهن ڏنو، پر انهن جي ڪارروائين کي اڃا پنهنجو نه آيو آهي. خامنه اي جي شهادت کي نه رڳو ايران پر دنيا پر جي جمهوريت پسندن، انساني حقن جي اڳواڻن ۽ ڪارڪنن ۽ ملڪن جي خودمختياريءَ ۾ ويساھ رکندڙن لاءِ هڪ غير معمولي سياسي ۽ انساني سانحو قرار ڏنو پيو وڃي.

ايراني سرڪار شهيد خامنه اي جي ياد ۾ ڇهن ڏينهن تي مشتمل جيڪو سرڪاري آخري رسمن جو بندوبست ڪيو آهي، اهي شروع ٿي چڪيون آهن. ۽ اهي 9 جولاءِ تائين جاري رهنديون. تهران جي گرینڊ مصليٰ ڪمپليڪس ۾ هزارين ماڻهو سندن تابوت کي آخري ڀيٽا پيش ڪرڻ لاءِ گڏ ٿيا آهن، جڏهن ته اختيارين موجب رڳو تهران ۾ ڏيڍ کان ٻه ڪروڙ ماڻهن جي شرڪت متوقع آهي. سوڳوارن جي هٿن ۾ گاڙها جهنڊا کنييل آهن، جيڪي ايران ۾ انتقام ۽ مزاحمت جي علامت سمجهيا وڃن ٿا.

ڪيترن ئي شهرين شهيد خامنه اي کي ايران جي آزادي ۽ خودمختياريءَ جو محافظ قرار ڏيندي چيو آهي ته، هو پنهنجي اڳواڻ کي آخري سلاڻ پيش ڪرڻ آيا آهن.

سندن مڙھ کي سومر تائين عوامي ديدار لاءِ رکيو ويندو، جنهن کان پوءِ تهران ۾ جنازي جو جلوس ڪڍيو ويندو. ان کان پوءِ مڙھ کي قبر منتقل ڪيو ويندو. جتان عراق جي مقدس شهرن ڪربلا ۽ نجف ۾ عقيدت جواظهار ڪرڻ کان پوءِ سندن اباڻي شهر مشهد ۾

حيدر آباد ۽ شهري زندگيءَ جو بدلجندڙ چهرو

عرفان هارون

شهر هميشه کان انساني تهذيب، ترقي، علم، واپار، سماجي ارتقا ۽ اجتماعي زندگيءَ جا مرڪز رهيا آهن. تاريخ جا وڏا تمدن اصل ۾ شهرن جي چوڌاري ئي وجود ۾ آيا، ڇاڪاڻ ته شهر رڳو آباديءَ جا مرڪز ناهن هوندا، پر اهي انساني روايت، فڪري لاڙن، معاشي سرگرمين، ثقافتي سڃاڻپ ۽ اجتماعي شعور جي نمائندگي پڻ ڪندا آهن. ڪنهن به سماج جي تهذيبي سطح جو اندازو ان جي شهرن مان لڳايو ويندو آهي. انهيءَ ڪري دنيا جي ترقي يافتہ معاشن هميشه پنهنجن شهرن کي رڳو رهائشگاهه نه، پر انساني زندگيءَ جا بهتر نمونا بڻائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. پراڪيويهيون

صديءَ ۾ شهري ترقيءَ جو تصور هڪ نئين ۽ پيچيده مرحلي ۾ داخل ٿي چڪو آهي، جتي وسعت ته وڌي رهي آهي، پر معيارِ زندگي ۽ تهذيبي توازن مسلسل سوال بڻجي رهيا آهن.

دنيا ۾ پر شهر تيزيءَ سان پکڙجي رهيا آهن، نيون آباديون قائم ٿي رهيون آهن، بلند عمارتون ٺهي رهيون آهن، تجارتي سرگرميون وڌي رهيون آهن ۽ شهري حدون مسلسل وسيع ٿي رهيون آهن. پر ان سان گڏ هڪ خاموش سوال به اڀري رهيو آهي ته، ڇا واقعي شهري زندگي بهتر ٿي رهي آهي يا صرف وڌي ٿي رهي آهي؟ اهو سوال ان ڪري اهم آهي جو شهري پکيڙ ۽ انساني معيارِ زندگي هميشه هڪ ئي رفتار سان اڳتي ناهن وڌندا. ڪيترن هنڌن تي شهر ته وسيع ٿي وڃن ٿا، پر شهري سهولتون، سماجي هر آهنگي، تهذيبي روايت ۽ معيارِ زندگي پوئتي رهجي وڃن ٿا. اها ئي صورتحال اڄ دنيا جي ڪيترن وڏن شهرن سان گڏ پاڪستان جي تاريخي ۽ ثقافتي مرڪزن لاءِ به هڪ سنجيده چيلينج بڻجي چڪي آهي.

ان سموري پسمنظر ۾ حيدرآباد شهر جو مثال انتهائي اهم آهي، ڇاڪاڻ ته اهو شهر رڳو هڪ جاگرافيائي يونٽ ناهي، پر تهذيبي تسلسل، تاريخي سڃاڻپ ۽ شهري ارتقا جي هڪ زنده علامت آهي. برصغير جي ورهاست کان اڳ سنڌ هڪ اهڙي تهذيبي ۽ معاشي وحدت هئي، جيڪا سنڌو درياھ جي چوڌاري پروان چڙهي. هي خطو صدين کان واپار، علم، هنر جي هنرن ۽ ثقافتي مٽا مٽا جو مرڪز رهيو آهي.

اها ڳالهه به تاريخي طور تي اهم آهي ته جڏهن برصغير (پاڪستان ۽ هندستان) هڪ گڏيل تهذيبي، معاشي ۽ علمي خطو هو، تڏهن سنڌ ۽ خاص طور تي حيدرآباد علم، واپار ۽ روزگار جو اهم مرڪز سمجهيو ويندو هو. هتي جون بازارون رڳو خريد و فروخت جا هنڌ نه هيون، پر علم، هنر ۽ فڪري ڏي وٺ جو مرڪز پڻ هيون. مقامي صنعتون، هنرمند طبعا، ڪپڙي سازي، هڏين، ڌاتن ۽ هنر جي هنرن جا ڪاروبار هن خطي کي معاشي طور مضبوط بنياد ڏيندا هئا. ان دور ۾ شاگرد، واپاري، صوفي ۽ مسافر هڪ ئي شهر ۾ علم، روزگار ۽ روحاني سکون ڳوليندا هئا. انهيءَ ڪري سنڌ جي هن شهر سان گڏ ٻيو شهري ڍانچو رڳو انتظامي نه، پر تهذيبي به هو، جتي علم ۽ معيشت گڏ گڏ هلندا هئا.

حيدرآباد، سنڌ جو بنياد 18هين صديءَ جي آخر ۾ ٽالپر حڪمرانن وڌو، ۽ ان کي هڪ مضبوط انتظامي ۽ دفاعي مرڪز طور ترقي ڏني. بعد ۾ برطانوي دور ۾ هن شهر جي اهميت وڌيڪ وڌي وئي، جتي واپار، تعليم، ريلوي، مقامي صنعت ۽ شهري نظم و نسق ان کي سنڌ جي نمايان شهرن ۾ شامل ڪيو. ان دور ۾ شهري ترقيءَ جو تصور اڄ جيان صرف بلند عمارتن سان لاڳاپيل نه هو، پر بازارن جي رونق، پاڻيءَ جي نظام جي دستيابي، سماجي رابطن ۽ مقامي معيشت جي استحڪام کي ترقي جو معيار سمجهيو ويندو هو.

پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ پوري خطي جيان حيدرآباد جي شهري ساخت به بدلجڻ لڳي. آباديءَ ۾ واڌ، ورهاڱي وقت ڀارت مان آيل اردو ڳالهائيندڙ آبادي، ملڪ جي ٻين حصن توڙي سنڌ جي مختلف ڳوٺاڻن علائقن مان لڏپلاڻ، بعد ۾ ڀاڙيسري ملڪن مان آيل ماڻهن، خاص طور تي افغانستان مان، روزگار جي تلاش ۽ معاشي ڊپاءَ شهرن تي غيرمعمولي ڊپاءَ وڌو. وقت سان گڏ شهري ترقيءَ جو رخ تعميراتي وسعت ڏانهن وڌيڪ مائل ٿي ويو، جڏهن ته انساني معيارِ زندگي ۽ شهري سهولتون ڪڏهن ڪڏهن پوئتي رهجي ويون. نتيجي طور شهر وڌندا ويا. ان سان گڏ شهرن جي بنيادي ڍانچي

شهري ترقيءَ جو مستقبل ٽيڪنالاجي سان جڙيل آهي. سمارٽ سٽين، ڊجيٽل گورننس ۽ ڊيٽا بيسڊ انتظاميا؛ اهي تصورات آهن، جيڪي ايندڙ وقت ۾ شهرن جو رخ طئي ڪندا. حيدرآباد اڄ اهڙي موڙ تي بيٺو آهي، جتي ان کي پنهنجي تاريخي ورثي ۽ جديد شهري ضرورتن جي وچ ۾ توازن قائم ڪرڻو آهي. هن شهر وٽ تاريخ به آهي، انساني سرمايو به آهي ۽ علائقائي اهميت به، پر اصل چئلينج اهو آهي ته انهن سڀني عنصرن کي اهڙي شهري حڪمت عملي ۾ ڪيئن بدلايو وڃي، جيڪا صرف عمارتن نه پر انسان جي زندگيءَ کي بهتر بڻائي.

تي به ڊپاءَ وڌندو ويو.

پاڪستان جي ٻين وڏن شهرن جي ترقيءَ جا ماڊل به مختلف رهيا. ڪراچي شهر هڪ وڏي بندرگاهه ۽ صنعتي مرڪز طور اڀريو، لاهور ثقافت، تعليم ۽ خدمتي شعبن ۾ پنهنجي سڃاڻپ مضبوط ڪئي، اسلام آباد هڪ منصوبابند گاديءَ واري شهر طور وجود ۾ آيو. جڏهن ته فيصل آباد صنعتي پيداوار ۾ نمايان مقام حاصل ڪيو. انهن سڀني شهرن ۾ هڪ گڏيل حقيقت اها رهي ته شهري وسعت گهڻو ڪري انساني ضرورتن جي فراهمي کان تيز رهي، جنهن ڪيترن نون شهري مسئلن کي جنم ڏنو.

هتي هڪ بنيادي سوال اڀري ٿو ته، آخر ڪنهن به شهر جي ترقيءَ جو معيار ڇا هئڻ گهرجي؟ ڇا اهو صرف نين سڙڪن، بلند عمارتن، هائوسنگ اسڪيمز ۽ تجارتي مرڪزن جي تعداد سان ماپيو ويندو، يا ان ڳالهه سان ته، هڪ عام شهريءَ جي زندگيءَ ۾ حقيقي بهتري آئي آهي يا نه؟ ڇا کيس صاف پاڻي ملي ٿو؟ ڇا بجليءَ جو نظام قابل اعتماد آهي؟ ڇا ٽرانسپورٽ محفوظ ۽ آسان آهي؟ ڇا نوجوانن لاءِ روزگار جا موقعا موجود آهن؟ ڇا تعليم کان پوءِ مستقبل واضح ۽ مستحڪم آهي؟ اهي سوال بظاهر سادا آهن، پر اصل ۾ ڪنهن به شهر جي ڪاميابي جو بنيادي معيار آهن. حيدرآباد جهڙن شهرن ۾ اڄ شهري زندگي ڪيترن عملي چيلنجز کي منهن ڏئي رهي آهي. پاڻيءَ جي کوٽ، نيڪاليءَ جا مسئلا، ترقيءَ جو ڊپاءَ، بنيادي سهولتن جي غيرمساوي فراهمي، ته تيزيءَ سان وڌندڙ آبادي؛ اهي سڀ عنصر شهري معيارِ زندگي کي متاثر ڪن ٿا. جڏهن آبادي وڌي ٿي ۽ وسيلن ۽ انتظامي نظام جي ترقي ساڳئي رفتار سان نه ٿي ٿئي، تڏهن شهر جو توازن ڊگھي وڃي ٿو.

اصل مسئلو رڳو آبادي ناهي، پر موقعن جي ورهاست آهي. شهر تڏهن وڏا ناهن ٿيندا جڏهن انهن جي آبادي وڌي ٿي، پر تڏهن وڏا ٿيندا آهن، جڏهن اتي موقعا وڌن ٿا. جيڪڏهن نوجوان تعليم مڪمل ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي ئي شهر ۾ بهتر مستقبل نه ڏسي سگهي، ته شهري ترقي صرف هڪ جاگرافيائي وسعت بڻجي رهجي وڃي ٿي.

انهيءَ حقيقت کي سنڌ جي پراڻي فڪري روايت ۽ شاعريءَ ۾ به محسوس ڪري سگهجي ٿو، جتي شهر ۽ انسان جي رشتن کي صرف عمارتن سان نه پر دل ۽ تهذيب سان جوڙيو ويندو هو. هڪ پراڻو سنڌي احساس هن ريت ظاهر ٿئي ٿو:

”جي شهر آباد به هجن ته اصل سڪون تقو ملي،

جي دليون آباد هجن ته سجي دنيا آباد ٿي وڃي.

رستا ٺهيل هجن ته ڇا فائدو.

جي انهن رستن ۾ روشني ۽ سمت ٿي موجود نه هجي.“

اهو شعر رڳو شاعري ناهي، پر هڪ تهذيبي سوال آهي ته جيڪڏهن شهر آباد به هجن پر دليون ويران هجن ته ترقيءَ جو ڪهڙو مطلب؟ انهيءَ ڳالهه کي وڌيڪ گهرائيءَ سان ڏسجي ته اها حقيقت سامهون اچي ٿي ته، شهري ترقي صرف حڪومتن جي رٿابندي تائين محدود نٿي رهي سگهي. ان ۾ مقامي ادارا، تعليمي ادارا، ڪاروباري طبقو ۽ شهري به شامل آهن. جيستائين شهري شعور پيدا نٿو ٿئي ۽ صفائي، ترقيءَ ۽ اجتماعي ذميواري مضبوط نٿي ٿئي، تيستائين ڪوبه شهر مڪمل طور تي ترقي يافتہ نٿو ٿي سگهي.

دنيا جي ڪيترن ترقي يافتہ شهرن اهو سمجهي ورتو آهي ته شهري ترقي صرف

انفراسٽرڪچر جو نالو ناهي، پر انساني زندگيءَ جي هر پهلوءَ سان جڙيل هڪ جامع حڪمت عملي آهي. اتي شهري رٿابنديءَ ۾ ماحول، ٽرانسپورٽ، عوامي جڳهون، سماجي رابطا، روزگار ۽ معيارِ زندگي سڀ گڏ ڏنا وڃن ٿا.

اصل بحران صرف شهري نه پر تهذيبي به آهي. مهذب معاشرو صرف عمارتن ۽ ٽيڪنالاجي سان نه ٺهندو آهي، پر اجتماعي ذميواري، قانون جي پاسداري، صفائيءَ جي شعور، برداشت، نظم و ضبط ۽ شهري اخلاقيات سان ٺهندو آهي. جڏهن شهري ترقي سان گڏ تهذيبي روايت ترقي نٿا ڪن، تڏهن شهر اندر کان ڪمزور ٿيڻ لڳن ٿا. اڄ جو شهر صرف معاشي يا سماجي يونٽ ناهي، پر هڪ ماحولياتي چئلينج به آهي. وڌندڙ آلودگي، گرميءَ جي شدت، پاڻيءَ جي کوٽ ۽ غير منظم شهري پکيڙ ايندڙ وقت ۾ وڌيڪ سنگين مسئلا پيدا ڪري سگهن ٿا.

جيڪڏهن ان سموري منظرنامي کي وسيع تناظر ۾ ڏسجي ته واضح ٿئي ٿو ته شهري ترقيءَ جو مستقبل ٽيڪنالاجي سان جڙيل آهي. سمارٽ سٽين، ڊجيٽل گورننس ۽ ڊيٽا بيسڊ انتظاميا؛ اهي تصورات آهن، جيڪي ايندڙ وقت ۾ شهرن جو رخ طئي ڪندا.

حيدرآباد اڄ اهڙي موڙ تي بيٺو آهي، جتي ان کي پنهنجي تاريخي ورثي ۽ جديد شهري ضرورتن جي وچ ۾ توازن قائم ڪرڻو آهي. هن شهر وٽ تاريخ به آهي، انساني سرمايو به آهي ۽ علائقائي اهميت به، پر اصل چئلينج اهو آهي ته انهن سڀني عنصرن کي اهڙي شهري حڪمت عملي ۾ ڪيئن بدلايو وڃي، جيڪا صرف عمارتن نه پر انسان جي زندگيءَ کي بهتر بڻائي.

جيڪڏهن اسان شهري ترقيءَ کي صرف وسعت تائين محدود رکيو ته اسان وٽ وڏا شهر نه هوندا، پر بهتر شهر نه هوندا، پر جيڪڏهن اسان ترقيءَ کي انسان، سهولت، روزگار، تهذيب ۽ ماحول سان جوڙيو ته حيدرآباد نه صرف سنڌ، پر پاڪستان جي شهري مستقبل جو هڪ روشن مثال بڻجي سگهي ٿو، ڇو ته شهر صرف اهي جايون ناهن، جتي ماڻهو رهن ٿا؛ پر شهر اهي هنڌ آهن، جتي قومون پنهنجو مستقبل لکن ٿيون، ۽ مستقبل هميشه وڏن شهرن مان نه پر بهتر شهرن مان ٺهندو آهي. ■

چنگيز خان صحرا مان نڪري وڃ ۽ واءُ وانگر بخارا تي ڪڙ ڪيو: خوارزم شاهه شهر ڇڏي ڀڄي ويو

تحرير: مولانا محمد اسماعيل ريحان

ترجمو: محمد اقبال جاکرو

چنگيز خان پنهنجي ننڍي پٽ

تولي خان کي ساڻ ڪري

ڪنهن اڻڄاتل هنڌان، وڏي

خاموشيءَ سان درياءُ سيحون

پار ڪري، صحرائن جي

ويڪرائين ۾ داخل ٿي ويو. هو خوارزمي آبادين کي پنهنجي ڪاٻي هٿ واري پاسي ڇڏي، انهن

کان ڪيترائي سؤ ميل پري ارال سمنڊ جي ڪناري ڪناري، صحرا ۾ سفر ڪندو رهيو. پوءِ ڦرل

ڦر واري صحرا جو چڪر ڪاتي، اتر-اولهه واري پاسي کان بخارا ڏانهن وڌڻ لڳو. جڏهن ته

سندس بي خبر حريف اوڀر ڏانهن منهن ڪري تاتاري حملي جو انتظار ڪري رهيا هئا.

اوڀر وارو پاسو به تاتارين کان خالي نه هو. جوشي خان ۽ ٻيا به تاتاري شهزادا درياءُ

سيحون جي آسپاس وارن شهرن کي فتح ڪرڻ کان پوءِ اوڀر کان ڪاهه شروع ڪرڻ وارا

هئا، جڏهن ته ڏکڻ-اوڀر طرف جيبي نويان، سمرقند کان به سئو ميلن جي فاصلي تائين

مضبوط ۽ اوچين فصيلن واري شهر سمرقند ۾ خوارزم

شاهه ايندڙ جنگ لاءِ سوچ ويچار ڪري رهيو هو ته، اوچتو

کيس اطلاع مليو ته، اولهه واري پاسي کان چنگيز خان

بخارا ڏانهن اڳڀرائي ڪري رهيو آهي. اهڙي خبر خوارزم

شاهه جا هوش خطا ڪري ڇڏيا. ڏکڻ-اوڀر کان جيبي نويان

ڪاهه ڪري رهيو هو ۽ اولهه کان چنگيز خان اچي رهيو هو.

خوارزم شاهه پاڻ کي ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسندو محسوس

ڪيو. هن گهٻراهت جي حالت ۾ فوج کي وڌيڪ ورهائي،

ڪجهه فوج بخارا رواني ڪئي، ڪجهه دستا سمرقند جي

سپاهين جي مدد لاءِ مقرر ڪيا، ڪجهه آفيسرن کي قندوز

۽ بلخ جي نگرانيءَ تي مقرر ڪيو ۽ پاڻ سمرقند مان

نڪري وڃڻ جي تياري ڪرڻ لڳو.

اڳ ئي اڳڀرائي ڪري چڪو هو.

اهڙيءَ طرح خوارزم شاهه پنهنجين فوجن سميت تنهي پاسن کان تاتارين جي گهيڙي ۾ اچڻ وارو هو. سمرقند ۽ بخارا جهڙا عظيم شهر ان طرفي ڪاهه جي منهن ۾ هئا.

چنگيز خان صحرا مان نڪري وڃ ۽ واءُ وانگر بخارا وارن تي ڪڙ ڪيو. هو اوچتي آفت وانگر هڪدم بخارا تي حملو ڪرڻ چاهيو هو. تنهن ڪري هن گهوڙن ۽ سپاهين کي رستي ۾ ايندڙ ڳوٺن ۽ وسندين ۾ پاڻي پيارڻ کان سواءِ، لشڪر کي ڪنهن بهئي ڪم لاءِ ترسڻ جي اجازت نه ڏني. ڇاڪاڻ ته ان وقت خوارزم شاهه پنهنجي اصل طاقت سان سمرقند ۽ بخارا جي پسگردائيءَ ۾ موجود هو ۽ چنگيز خان سڀ کان پهريان خوارزم شاهه سان ئي مقابلو ڪري سندس قوت کي چيڙائڻ چاهيو هئو. تنهن ڪري هو گاديءَ واري شهر گنج کان پاسو ڪندو، بخارا ڏانهن وڌندو رهيو. کيس معلوم هو ته سمرقند ۽ بخارا ۾ خوارزم شاهه جي شڪست فيصلائي ثابت ٿيندي ۽ پوءِ گاديءَ واري شهر تي قبضو ڪرڻ سندس لاءِ ڏکيو نه هوندو.

سمرقند ۾ خوارزم شاهه جي گهٻراهت

مضبوط ۽ اوچين فصيلن واري شهر سمرقند ۾ خوارزم شاهه ايندڙ جنگ لاءِ سوچ ويچار ڪري رهيو هو ته، اوچتو کيس اطلاع مليو ته، اولهه واري پاسي کان چنگيز خان بخارا ڏانهن اڳڀرائي ڪري رهيو آهي. اهڙي خبر خوارزم شاهه جا هوش خطا ڪري ڇڏيا. ڏکڻ-اوڀر کان جيبي نويان ڪاهه ڪري رهيو هو ۽ اولهه کان چنگيز خان اچي رهيو هو. خوارزم شاهه پاڻ کي ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسندو محسوس ڪيو. هن گهٻراهت جي حالت ۾ فوج کي وڌيڪ ورهائي، ڪجهه فوج بخارا رواني ڪئي، ڪجهه دستا سمرقند جي سپاهين جي مدد لاءِ مقرر ڪيا، ڪجهه آفيسرن کي قندوز ۽ بلخ جي نگرانيءَ تي مقرر ڪيو ۽ پاڻ سمرقند مان نڪري وڃڻ جي تياري ڪرڻ لڳو.

خوارزم شاهه سمرقند جي اميرن ۽ رياستي ميمبرن کي اهو يقين ڏياريندي ته، موجوده صورتحال ۾ سمرقند آڏو ڪنهن فيصلائي ڪاميابيءَ جي اميد تمام گهٽ آهي. خراسان

هي ليک مؤرخ ۽ محقق، مولانا محمد اسماعيل ريحان صاحب جو آهي. هن ۾ منهنجي طرفان اها تبديلي ڪئي وئي آهي ته ڪجهه ڏکيا ۽ اڻ وڻندڙ/اڻ ڄاتل لفظ آسان ڪيا ويا آهن. مختلف بحثن بدران اصل واقعا نقل ڪيا ويا آهن ته جيئن پڙهندڙ بيزار نه ٿئي. ضرورت مطابق هن شهر، هنڌ ۽ علائقي جي موجوده حالت، بيهڪ ۽ ضروري معلومات به شامل ڪئي وئي آهي. تحرير ۾ ذڪر ڪيل سڀ واقعا معتبر تاريخي ڪتابن مان ورتل آهن. سنڌيڪار

مسلمانن کان ڪسي ظلم ۽ ستم جي بازار گرم ڪئي ته 71 سال بعد مظلومن جون دعائون اڳهاڻيون. علاؤالدين محمد خوارزم شاهه جهڙي فاتح هن شهر جو رخ ڪيو. هو ظالمن تي قهر الهي بڻجي ڪڙڪي پيو. سندس شان و شوڪت ۽ رعب ۽ دٻدبي سان هن شهر کي نشين سر حياتي ملي، پر صرف ڏهن سالن کان پوءِ... اڄ اهو ئي فاتح هن امانت کي دشمنن جي هٿن ۾ ڏئي وڃي رهيو هو. ڏهه سال اڳ جي دلير علاؤالدين محمد ۽ اڄ جي ڊنل ۽ هيٺيل خوارزم شاهه ۾ ڪيترو فرق هو؟

ڪاهيءَ جي پل آڏو علاؤالدين محمد خوارزم شاهه ڪجهه گهڙين لاءِ بيٺو رهيو. تصور جي اک سان هو واريءَ جي دڙن ۽ سمنڊ جي ڦڙن کان به وڌيڪ بيشمار گهوڙيسوارن جي لشڪر کي وڃڻ وانگر سمرقند ڏانهن ڪاهيندي محسوس ڪري رهيو هو ۽ بي اختيار سندس وات مان نڪتو: "اسان تي حملو ڪندڙ لشڪر ايترو وڏو آهي جو جيڪڏهن ان جا سپاهي فقط پنهنجا ڇههڪ هن ڪاهيءَ ۾ اڃاڻن ته ڪاهي چوڻيءَ تائين ڀڄي وڃي."

ساڄي ڪاٻي بيٺل سمرقند جا آفيسر حيرت ۽ تعجب سان هڪ ٻئي جا منهن ڏسڻ لڳا. شاهه جي بزدلائي روش سان گڏ سندس زبان مان نڪرندڙ نااميدي وارن لفظن انهن سردارن جي دهشت ۾ وڌيڪ اضافو ڪري ڇڏيو. جيڪي اڳ ئي تاتارين جي اچڻ جون خبرون ٻڌي ٻڌي خوفزدہ ٿي رهيا هئا. پنهنجي جهري تي بي يقيني، خوف ۽ دل شڪستگيءَ جا پاڇا کڻي خوارزم شاهه پنهنجي قافلي سان خراسان ڏانهن روانو ٿي ويو.

بخارا پنهنجي ناقابلِ تسخير فصيل ۽ مضبوط دفاعي نظام جي ڪري دنيا اسلام جو

روانو ٿيڻ جو ارادو ظاهر ڪيو. هن سمرقند جي اميرن کي چيو: "توهان شهر جو دفاع ڪريو، آءٌ تمام جلد هڪ وڏو لشڪر تيار ڪري واپس ايندس."

خوارزم شاهه جو اهو فيصلو ٻڌي شهر جي دلير سالارن ۽ فوج تي چڻ وڃ ڪري پئي. لکين مسلمانن جي ڪوس ۽ خونريزيءَ کان پوءِ اهي بي چينيءَ سان ان وقت جو انتظار ڪري رهيا هئا. جڏهن سمرقند جي فصيلن آڏو هو تاتارين جي لاشن کي لتاڙي فتح جا نعرا بلند ڪندا، پر افسوس!

خوارزم شاهه قوم کي وحشين جي رحم و ڪرم تي ڇڏي پاڻ فرار جو رستو اختيار ڪري رهيو هو. سمرقند جو قلعيدار الپ خان سخت ڪاوڙيل هو. ٻين بهادر سردارن بالا خان، الباز خان وغيره جي حالت به ان کان مختلف نه هئي.

خوارزم شاهه پنهنجي خاص مصاحبن ۽ محافظ دستي سان سمرقند مان نڪرڻ لڳو. فصيل جا لوهه جا شاهي ڦاٽڪ کليل هئا. سمرقند جا معزز، رئيس ۽ سالار فوج هن سان گڏ گڏ هلي رهيا هئا. ڦاٽڪ مان گذري فصيل کان ٻاهر اونهي ڪاهيءَ جي ڪناري تي پهچي هو هڪ لمحِي لاءِ رُڪيو. هي اهو ئي سمرقند هو، جيڪو ڏهه سال اڳ وقت جي عظيم فاتح علاؤالدين محمد خوارزم شاهه جي هٿان خطائي ترڪن جي قبضي مان آزاد ٿيو هو. هي اهو شهر هو، جيڪو صدين کان مسلم تهذيب ۽ اسلامي علمن ۽ فن جو مرڪز رهيو هو. جنهن کي فاتح ترڪستان قتيب بن مسلم امت مسلم جي حوالي ڪيو هو ۽ ملت اسلاميه صدين تائين هڪ مقدس امانت وانگر ان جي حفاظت ڪئي هئي. پوءِ جڏهن خطائي ترڪن هن شهر کي

مضبوط قلعو سڏبو هو. شهر جي اڇي فصيل جي ڊيگه 12 فرسخ (36 ميل) هئي. شهر جي وچ مان هڪ سهڻي نهر وهندي هئي، جيڪا لکين ماڻهن تي مشتمل آباديءَ کي پن حصن ۾ ورهائيندي هئي. نهر جي ٻنهي پاسن تي دلڪش باغن ۽ شاندار محلن جو سلسلو هو. اهو مدرسن ۽ مسجدن جو شهر هو. اهو محدثن، مفسرن، فقيهن ۽ صوفين جو مرڪز هو. ان جي مٽيءَ مان امام محمد بن اسماعيل بخاري رح جهڙي عظيم عالم ۽ محدث جنم ورتو، جن جي ڪتاب ”الجامع الصحيح البخاري“ کي اهر ڪتاب قرار ڏنو ويندو آهي. محرم مهيني جي شروعات، مارچ 1220 ع ۾ تاتارين جي بيشمار دستن بخارا جو گهيرو ڪري ورتو. حاڪم بخارا ايبانج خان پنهنجي مصاحبن سان گڏ شهر جي فصيل تان تاتارين جي پٽاءَ جو نظارو ڪري رهيو هو. پري پري تائين تاتارين جا خاص قسمر جا خيما ”يورت“ کوڙيا پئي ويا. چنگيز خان جو اوچو يورت بخارا جي قلعي جي سامهون ۽ سڌائيءَ ۾ هو.

ڪجهه ڏينهن اڳ بخارا کي تاتارين جي حملي کان محفوظ سمجهيو پئي ويو، پر جڏهن لکين تاتاري اوچتو بخارا جي اولهه کان ظاهر ٿي شهر جو گهيرو ڪرڻ لڳا ته عوام ۽ اختيارين جي پریشاني بيان کان ٻاهر ٿي وئي. ان کان اڳ خوارزم شاه جا 30 هزار امدادي سپاهي بخارا پهچي چڪا هئا. حاڪم بخارا جي ڪمان ۾ ٻه ترڪ ۽ ايراني دستا موجود هئا، پر انهن جي پيٽ ۾ دشمن جو تعداد گهڻو وڌيڪ هو.

شهر جون فصيلون ايتريون مضبوط هيون جو جيڪڏهن عوام ۽ اختياريون گڏيل طور دفاعي مقابلي جو پڪو ارادو ڪري وٺن ها ته بخارا ڪيترن ئي مهينن تائين فتح نه ٿئي ها، پر سرحدي وسندين مان ايندڙ ڦريل لٽيل مهاجر جيڪي بخارا ۾ پناهه ورتل هئا، تاتارين جي وحشت ۽ درندگيءَ جون ڪهاڻيون ٻڌائي ٻڌائي ماڻهن کي بيحد دهشت زده ڪري چڪا هئا، تنهن ڪري شهر جي اميرن ۽ رئيسن جي هڪ طبقي جو خيال هو ته چنگيز خان سان صلح ڪيو وڃي.

حاڪم بخارا ايبانج خان هڪ دلير انسان هو. هو ۽ ڪيترائي فوجي آفيسر هٿيار ڦٽا ڪرڻ لاءِ تيار نه هئا. انهن وڙهڻ جو فيصلو ڪري ورتو. رات جي وقت ايبانج خان، ڪوڪ خان، ڪشلي خان، خميد بور ۽ سونج خان 30 هزار سوار ۽ 20 هزار پيادا وٺي شهر جي فصيل کان ٻاهر نڪتا ۽ اونڌاهيءَ ۾ دشمن کي غافل سمجهي مٿس پوري شدت سان حملو ڪري ڏنو، پر معلوم ٿئي ٿو ته مخبري ٿي چڪي هئي ۽ تاتاري سندن منصوبي کان واقف ٿي چڪا هئا، تنهن ڪري اهي مڪمل طور هوشيار هئا. نتيجي طور اهي سڀ خوارزمي سپاهي دشمن جي گهيري ۾ اچي ويا ۽ ڪجهه ماڻهن کان سواءِ باقي سڀ وڙهندي شهيد ٿي ويا.

مؤرخ النسوي ان خونريز معرڪي بابت ٿورو مختلف منظرنامو پيش ڪيو آهي ۽ ٻڌايو آهي ته، بخارا جي اميرن جو مقصد وڙهڻ نه، پر گهيرو توڙي فرار ٿيڻ هو. جنهن ڪري انهن اوچتو حملو ڪري تاتارين جون صفون چيري ڇڏيون، جنهن کان پوءِ لڳو پئي ته تاتاري شڪست کائي پوئتي هٽي ويندا، پر جڏهن مسلمان سپاهي انهن جون صفون توڙڻ کان پوءِ موٽي ٻيهر حملي آور نه ٿيا ته تاتاري سمجهي ويا ته اهي فرار ٿي رهيا آهن. تڏهن چنگيز خان وڏن وڏن سردارن کي فوج ڏئي پوري انتظار سان انهن جو پيڇو ڪرايو، جيڪو آمو درياھ جي ڪناري تائين جاري رهيو. ان جي نتيجي ۾ فرار ٿيندڙ لڳ ڀڳ سموري مسلم فوج قتل ٿي وئي. صرف ايبانج خان ٿورن سپاهين سان سربچائي درياھ پار ڪري سگهيو.

شيطانن جو راڄ

فوج جي وڏي طاقت ختم ٿي وڃڻ کان پوءِ شهر واسين کي مدافعت جي ڪا اميد نه رهي ۽ ٻئي ڏينهن انهن علمي شخصيت علامه بدرالدين عيني رح جي قيادت ۾ هڪ وفد چنگيز خان وٽ موڪليو ۽ جان بخشيءَ جي درخواست ڪري شهر جا دروازا کولڻ تي آمادگي ظاهر ڪئي. چنگيز خان انهن کي عوام جي عزت ۽ ناموس جي حفاظت جو يقين ڏياريو. تنهن ڪري شهر جون چاٻيون سندس حوالي ڪيون ويون ۽ فصيل جا دروازا کوليا ويا. چنگيز خان پنهنجن ويڙهاڪن جي لوءِ سان بخارا ۾ داخل ٿيو. حاڪم بخارا ايبانج خان اڳ ئي شهر مان نڪري ويو هو، جڏهن ته قلعي دار ڪوڪ خان 400 سپاهين سان قلعي ۾ بند ٿي ويو هو.

بخارا واسي خوفزدہ نظرن سان انهن انسان نما شيطانن کي ڏسي رهيا هئا. تاتارين جو سيلاب شهر جي ويڪرين سڙڪن ۽ ڪنڊن ڪڙڇن تي چانئجي رهيو هو. بخارا واسين اهڙا پوڻا ۽ هيٺيانڪ جهرا ان کان اڳ ڪڏهن به نه ڏٺا هئا. اهي هن دنيا جا انسان نه ٿي لڳا. واڙ وارن ڪپڙن ۽ سبگن وارا خود(جنگي ٽوپيون) پائي اهي پوٽن وانگر نظراچي رهيا هئا. انهن جي ٻولي سمجهه کان ٻاهر هئي. انهن کي بي تحاشا نچندي ۽ بي سُر گيت ڳائيندي ڏسي بخارا واسي سمجهي چڪا هئا ته انهن مان رحم جي اميد رکڻ اجائي آهي.

چنگيز خان پنهنجن سپاهين جي ڪنهن به حرڪت تي روڪ ٽوڪ ڪرڻ کان سواءِ، پنهنجي محافظن جي جلوس ۾ ويڪرين سڙڪن تي گهوڙو ڊوڙائيندي شهر جي حيرت انگيز دلڪشي ۽ سونهن مان لطف اندوز ٿيندو رهيو. ٽولي خان سندس هم رکاب هو. سڙڪ جي ٻنهي پاسن ۽ گهرن جي چٽين تي حيران ۽ خوفزدہ عوام جو وڏو هوجو ظلم ۽ وحشت جي هن پيڪر کي ڏسي رهيو هو، جنهن جي چهري تي رحم ۽ بخشش جا ڪي به آثار نه هئا. ڪاري چمڙيءَ جي زړه ۽ ٽوپيءَ ۾ هو ڏاڍو پيانڪ لڳي رهيو هو. ■

آچر 5 جولاءِ 2026 ع

ماحوليات

ماحولياتي تبديلي:

لاڙ جي تباهيءَ جو درد دنيا کي نظر نٿو اچي

زاهد اسحاق سومرو

سنڌ جي سامونڊي پٽيءَ جي جاتيءَ واري علائقي ۾ گذريل 35 سالن کان سامونڊي چاڙھ سبب، سمنڊ زمين پائي چڪو آهي. سمنڊ جي وڌڻ سبب ڳوٺن جا ڳوٺ لڏپلاڻ ڪري چڪا آهن. سمنڊ ڪناري ڳوٺ قاسم ٽھيمور ۽ ڳوٺ اسحاق ٽھيمور، اهڙن ڳوٺن مان بہ ڳوٺ آهن، جيڪي گذريل 35 سالن ۾ چوٿون ڀيرو لڏپلاڻ ڪري چڪا آهن. اهي ڳوٺ پھرين سامونڊي تڙ ”ڪن جڳھيون“ کان اڳتي هئا، جن کي سامونڊي لھرون لوڙهي ويون. اتان جي ڳوٺاڻن ھڪ ڪلوميٽر پوئتي اچي نئون ڳوٺ ٻڌو ته وري سمنڊ ڪاھ ڪئي ۽ انهن مسڪين ماڻھن کي ٻيو ڀيرو لڏي اڃا ھڪ ڪلوميٽر پوئتي وڃي ويھڻو پيو.

جهڙوڪ: ڪڏو بندر، الھيو بندر ۽ اورنگا بندر توڙي بندرن جون بازارون سڀ مٽجي سمنڊ جو حصو ٿي ويا آهن. اھا موسمي تبديلي خبر ناھي اڃا ڪيتري تباهي آڻيندي؟ ”نڪي سي وٺڻڻ وٺڻ ۾، نڪي ڪاتاريون، پسپو بازارون هيٺڙو مون لوڻ ٿئي.“ (پٽائي) ■

موسمي تبديلي کي منهن ڏيڻ لاءِ دنيا جي ملڪن ڪيترائي اهر عالمي ٺاھ ڪيا آهن، جن مان ڪجهه هي آهن:

- ”يونائيٽيڊ نيشنس فيرم ورڪ ڪنوينشن آن ڪلائميٽ چينج“ (United Nations Framework Convention on Climate Change- 1992 UNFCCC)ع ۾ ٿيو، جنهن جو مقصد گرین ھائوس گيسن جي خارج ٿيڻ کي اهڙي سطح تي رکڻ ھو، جو موسمي نظام کي وڌونقصان نه پھچي. دنيا جا تقريباً سڀ ملڪ قن ٺاھ تي صحيحون ڪندڙ آهن.
- ڪيوٽو پريٽوڪول 1997 (Kyoto Protocol)ع ۾ ٿيو، پراھو لاڳو 8 سال دير سان 2005 ع ۾ ٿيو. ان جو ڪارڻ، ٺاھ مطابق ترقي يافتہ ملڪن کي موسمي تبديلين جي ناڪاري اثرن جو نشانو بڻجندڙ غريب يا اسرندڙ ملڪن کي مالي امداد ڏيڻ واري ڳالھ ۽ ترقي يافتہ ملڪن لاءِ گرین ھائوس گيسز جي اخراج ۾ گھٽتائي جي مقرر ڪيل اھداف تي پابنديءَ سان عمل ڪرڻ واري معاملي کان لنواڻي ھو.
- پئرس ٺاھ 2015 (Paris Agreement)ع ۾ ٿيو. ان ۾ عالمي سطح تي گرمي پد ۾ واڌ کي صنعتي دور کان اڳ واري سطح جي ڀيٽ ۾ 2 C کان ھيٺ رکڻ ۽ ممڪن ھجي ته 1.5 C تائين محدود ڪرڻ ھو. سڀني ملڪن کي نقصانڪار گئسز جي مقدار کي گھٽائڻ ۽ موسمي تبديليءَ سان مطابقت لاءِ قومي منصوبا پيش ڪرڻا پون ٿا.
- ڪاپ ڪانفرنسون (COP Conferences)ھر سال ٿينديون آهن، جن ۾ ميمبر ملڪن جي ماحوليات بابت ڪيل اڳڀرائيءَ جو جائزو ورتو ويندو آھي ۽ نوان اھداف مقرر ڪيا ويندا آهن. ويجھڙائيءَ ۾ COP26 ۽ COP28 ٿيا آهن.

مٿي ڄاڻايل ٺاھن جا اھر مقصد گرین ھائوس گيسز جي اخراج ۾ گھٽتائي آڻڻ، توانائي (سولر ۽ ونڊ وغيره) جي واڌاري سميت موسمي تبديليءَ جي اثرن کان متاثر ملڪن جي مالي ۽ فني مدد ڪرڻ ۽

ٻيلن، پاڻي ۽ حياتياتي نظام جو تحفظ ڪرڻ ھئا، پر اھڙين ڪانفرنسن ۾ ڪاش ڪير ماحولياتي تبديلين جي اثرن ۾ سنڌ جي سامونڊي پٽي سان ٿيل ويڏن جون ڪھاڻيون بيان ڪري ھا ته، امڪان ھو ته انھن ماحولياتي عالمي ٺاھن ۾ ترميم ڪري، انساني حق پائمال ٿيڻ خلاف ڪو فيصلو ڪيو وڃي ھا.

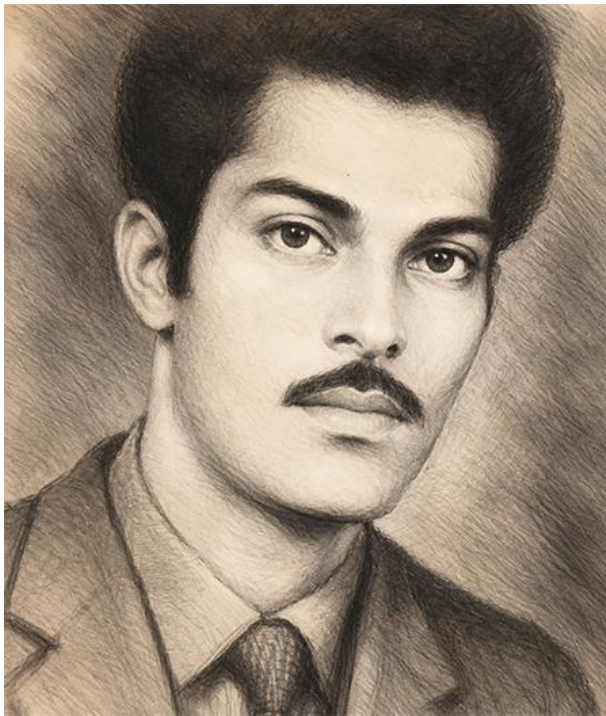
سونهن آشڪار ه Beauty Revealed

اڄ اهو دور آهي، جو، ڪوچنڊ، ڪٽي به، ڪهڙي به روپ ۾ ظاهر ٿيندو ته جهپجي ويندو. وائرل ٿي ويندو هن خاتون جي معاملي ۾ به ائين ئي ٿيو. سونهن جيڪڏهن پردن ۾ ناهي ته، اها هن طرح وائرل ٿي دنيا کي ٻڌائي سگهي ٿي ته، الله سائينءَ ڪيترا نه حسين انسان خلقتيا آهن. ميڊيا رپورٽن موجب، عراق جي شهر اربيل ۾ ”اربيل ۽ النفط ٽيمن“ جي وچ ۾ فوٽبال جي ٿيل مقامي ليگ ميچ دوران اسٽيڊيم جي ڪئميرامين جڏهن ڪئميرا کي تماشائين ڏانهن موڙيو، ته هيءَ حسين عورت ڪئميرا جي اک ۾ اچي ويئي، ۽ پوءِ سڄي دنيا جي ڪروڙين اکين ۾ آئي.

دلچسپ ڳالهه اها آهي ته جڏهن اسان ان خاتون جي وڊيو ڪلپ ڏٺي ته هيءَ ڪئميرا کي ڏسي، ناراض نه ٿي، نه ئي پاڻ کي ڪئميرا کان لڪائڻ جي ڪوشش ڪيائين، پر مسڪرائي ڏنائين. زنده دليءَ جو اهو اظهار دنيا جي ماڻهن جون ڪروڙين دليون کٽي ويو. ان بعد سوشل ميڊيا جي ٽڪ ٽوڪ، انسٽاگرام، فيس بڪ، ايڪس ۽ ٻين پليٽ فارمز تي ان ئي عورت جو چرچو ٿيڻ لڳو. ميچ سندس سونهن ۾ گر ٿي ويئي. شڪ ته انسان سان گڏ گڏ هلي ٿو سو انسان پنهنجي روايتي شڪ جي بنياد تي هن جيئري جاڳندي عورت تي به شڪ ڪندي چيو ته، اها مائي اي آءِ جي ٺاهيل آهي، پراي آءِ جي جواب ڏنو ته، ائين ناهي. اهو هڪ حقيقي وجود آهي. ها، اها ڳالهه آهي ته اها ڪا سيليبريٽي نه، پر هڪ عام عورت آهي، جيڪا ميچ ڏسڻ آئي هئي. سو ڪڏهن ڪڏهن سونهن ائين سرحدون پار ڪري ويندي آهي، ۽ ان ۾ وڏو ڪمال اڄ جي سوشل ميڊيا جو آهي، نه ته اهڙا لکين چهر اڃا به لڪل هوندا. ■ — ڪاوش دنيا

درگاهي ميراڻي: اميدن ۽ آدرشن جو شاعر

پروفيسر منظور بيدار

سنڌي ٻوليءَ ۾ پنهنجي تخيل، فڪر ۽ انساني لطيف جذبن جي حسين ترجماني ڪندڙ شاعر درگاهي ميراڻي سنڌي شاعريءَ جي جديد دور جو هڪ اهم نالو آهي، جيڪو پنهنجي ذات ۽ فن سبب ادبي دنيا ۾ مقبول رهيو آهي. درگاهي ميراڻي 5 مارچ 1942ع تي ڇڪ شهر سان جڙيل هنياهه شريف ۾ پيدا ٿيو. هو سنڌي ٻوليءَ جي مشهور صوفيائي راڳ جي راڻي مائي بيگم فقيربائي جو لخت جگر هو. درگاهي ميراڻيءَ کي راڳ ويراڳ جو ماحول پنهنجي صوفي صفت والده مائي بيگم فقيربائي سبب ننڍپڻ کان ئي نصيب ٿيو هو. جنهن سبب کيس علم وادب ۽ موسيقي جي دنيا سان بيحد لڳاءُ هو. درگاهي ميراڻي

درگاهي ميراڻي هڪ برجستي شاعر هئڻ سان گڏ نثر ۽ ترجمي نگاريءَ جو به تمام سٺو ڄاڻو هو. جيئن ته پاڻ انگريزي ادب جو پروفيسر ۽ شعر و فن جي دنيا جو ناميارو نالو هو، تنهن ڪري شاھ لطيف، سچل سرمست ۽ بيدل سائينءَ جي ڪلام جو انگريزيءَ ۾ تمام معياري ۽ مثالي ترجمو ڪيائين.

انگريزي ادب ۾ پوسٽ گريجوئيٽ هو. ۽ 1979ع کان مختلف ڪاليجن ۾ انگريزي ادب جي پروفيسر طور مثالي خدمتون انجام ڏيندو رهيو هو. ڪراچيءَ جي تعليمي ادارن کان وٺي روهڙيءَ ۾ عطا حسين شاھ موسوي ڊگري ڪاليج ۾ هڪ مثالي استاد طور درس و تدريس جي شعبي ۾ خدمتون انجام ڏنائين. سندس شاگردن جو تمام گهڻو تعداد سڄيءَ سنڌ ۾ موجود آهي. جيئن ته سندس گهرو ماحول، علمي ۽ ادبي ماحول هو تنهن سبب سندس اوطاق ۾ هميشه علمي ۽ ادبي محفلون ٿينديون رهنديون هيون، جن ۾ نامور اديب، شاعر، نقاد ۽ ادب دوست وڏي شوق سان شرڪت ڪندا هئا. پروفيسر درگاهي ميراڻيءَ جي سموري زندگي علم ۽ ادب جي آبياريءَ ۾ گذري. سندس شاعريءَ جا ٻه مجموعا: ”سنڌي سڪ پرين“ (1992ع) ۽ ”تنوارون“ (2021ع) ۾ ڇپيا. درگاهي ميراڻي هڪ برجستي شاعر هئڻ سان گڏ نثر ۽ ترجمي نگاريءَ جو به تمام سٺو ڄاڻو هو. جيئن ته پاڻ انگريزي ادب جو پروفيسر ۽ شعر و فن جي دنيا جو ناميارو نالو هو، تنهن ڪري شاھ لطيف، سچل سرمست ۽ بيدل سائينءَ جي ڪلام جو انگريزيءَ ۾ تمام معياري ۽ مثالي ترجمو ڪيائين.

کيس صوفيائي شاعري ۽ راڳ رنگ سان بيحد عشق هو. سندس شاعريءَ جو مجموعو ”سنڌي سڪ پرين“ پڻ سندس فرزند، سنڌي ٻوليءَ جي مشهور شاعر، صوفيائي فڪر جي ڄاڻو ۽ آرٽس ڪائونسل سکر جي سيڪريٽري اختر درگاهي پاران ڇپرايل آهي. درگاهي ميراڻي پنهنجي شاعريءَ جي ابتدا سنڌي شاعريءَ جي ڪلاسيڪل صنف ’ڪافي‘ سان ڪئي هئي. سندس ڪافيون فني توڙي فڪري طور ايتريون ته معياري هيون جو سندس شاعري جلد عوام الناس ۾ مقبوليت ماڻي ورتي ۽ کيس عوامي شاعر جي حيثيت ملي وئي. سندس سرجيل ڪافيون توڙي وايون فڪر، خيال توڙي ادراڪ ۾ اعليٰ معيار جون آهن. هن وٽ يونٽ واري گهٽ ۽ پوسٽ واري ماحول ۾ قومي شاعريءَ وسيلي پنهنجي قومي حقن لاءِ آواز بلند ڪيو هي اهو دور هو، جنهن دور ۾ شيخ اياز، فتح ملڪ، تنوير عباسي، استاد بخاري، شمشير الحيدري، تاجل بيوس، عبدالڪريم گدائي، نياز همايوني، امداد حسيني ۽ ٻيا انيڪ شاعر پنهنجي شاعراڻي آواز ۾ سراپا احتجاج هئا. انهيءَ سٺ ۾ درگاهي ميراڻي شامل هو. ”آڳي ڏنڊ ۾ پنهنجو واپس ڪڏهن نه ٿيندو، جاڳيو آديس هاڻي منزل تي نيٺ ايندو.“

مارن آ مارن پرکي جوڌا به پيا حرڪي، مزدور اڻيا مرڪي ڏاڍن جوڌا ويندو.“ درگاهي ميراڻيءَ مقئين شعر ۾ قور کي اجتماعي سجاڳي، عزم ۽ حوصلي جو سنجهو ڏنو آهي. درگاهي ميراڻي جي شاعريءَ ۾ انيڪ سماجي رنگ انڊلٽ جيان جرڪندي نظر اچن ٿا، جن ۾ انساني حواسن کي ڇهندڙ لفظن ۽ خيالن جي وڻندڙ گهڙت ۽ جوت بي پناهه متاثر ڪري ٿي. جيئن وائيءَ جي هن بند ۾ درگاهي ميراڻي رومانيت جي اعليٰ درجي تي پهتل نظر اچي ٿو ۽

پنهنجي حسناڪ نفاست ۾ رومان پروري سان تمام گهڻو متاثر ڪري ٿو: ”هٿڙو ڏيئي هل، پنهنجو پيار جڳن کان آهي. تون رابيل گلاب ڪنول، آءُ پنٿورو پاڳل پنهنجو پيار جڳن کان آهي.“

درگاهي ميراڻي وٽ ڪلاسيڪ سان گڏ جديديت جو رنگ نمايان نظر اچي ٿو. هن وائيءَ ڪافيءَ جي فن ۽ اسلوب ۾ نهايت نوان تجربا ڪيا آهن، جنهن سبب سندس لب و لهجو تخليقي حسناڪيءَ جو مظهر آهي. سندس شاعريءَ جي مطالعي مان محسوس ٿئي ٿو ته اها سماجي، معاشي فن ۽ فڪر واري شاعري آهي، جنهن ۾ هن نوان خيال پيش ڪيا آهن. ”تون نه اڃا منصور تنهنجو پنڌ آ آوري، آوري جي درگاهي آهين سچ تي ملندءِ ماڳ ضرور، تنهنجو پنڌ آ آوري، آوري.“

درگاهي ميراڻي پنهنجو قومي فرض ادا ڪندي هن طرح سنڌ واسين سان مخاطب ٿئي ٿو: ”متان تون گهرائين ساڻي! نيٺ ته ڪنڌي رات پلو ڪٽي ٿي رات جاڻ ڪتي پريات.“

هيءَ اميدن، آدرشن ۽ روشن آئيندي ۾ ڪامل يقين رکندڙ شاعر آهي. پنهنجي نظر ”ڪارو ڪارو ڪانءُ“ جي شعرن ۾ سندس تخاطبان لاهو اتساهيندڙ ۽ اميد ۽ حوصلي جو نشانبر آهي، جيڪو کيس ڌار سڃاڻپ ڏئي ٿو: ”ڪارو ڪارو ڪانءُ تون بڻجي مونکي پيو ٿو بوليون ٻڌائين خوب پتيون ٿو مونکي پڙهائين. آءُ ڪو ننڍڙو ٻار نه ٺاهيان. ڌرتي پنهنجي ڪين ڇڏيندس توکي ڌرتي ڪسڻ نه ڏيندس جيءُ به ڏيندس، جان به ڏيندس ڌرتي پنهنجي ڪين ڇڏيندس.“

ان طرح درگاهي ميراڻيءَ جي شاعري پرين، پيار، ڌرتي ۽ ماروڙن سان انسيت واري شاعري آهي. پروفيسر درگاهي ميراڻي پنهنجي سموري زندگي علم و فن جي خدمت ڪندي گذاري ۽ 1988ع ۾ دل جي تڪليف سبب پنهنجي پڙهندڙن کان هميشه جي لاءِ جدا ٿي ويو. سندس خال اڄ ڏينهن تائين پرچي نه سگهيو آهي. الله پاڪ کيس جنت الفردوس عطا فرمائي. آمين ■

ڏٺو وڃي ته ڪنهن به تصوير جي اهميت فقط ڇپجڻ ۾ نه هوندي آهي، پر ان جي تواريخي اهميت جو پتو تڏهن پوندو آهي، جڏهن ان جي تواريخي اهميت اجاگر ٿيندي آهي. اهو سچ آهي ته هن قسم جا ڪيترائي ڪتاب دنيا، ملڪ توڙي سنڌ اندر شايع ٿيا آهن. پر هن ڪتاب جي اهميت ائين نجي ٿيندي، جيئن ماڻهوءَ جو چهرو نجي سڃاڻپ وارو ٿيندو آهي.

ڪتاب ۾ ڪي اهڙيون تواريخي اهميت رکندڙ تصويرون پڻ شامل ٿيل آهن، جيڪي ممڪن آهي ته ڪي خاندانن ڇاپي هيٺ اچڻ جي حق ۾ نه هوندا ۽ اهي انهن تواريخي تصويرون کي پنهنجي خانداني/نجي اهميت ڏيندا هوندا ۽ شخصي يا خانداني ملڪيت وارو درجو ڏيندا هوندا. پر اهڙيون تصويرون جيئن ته سنڌ جي تواريخ جي اهميت وڌائيندڙ آهن. ان ڪري انهن جي اهميت هن ڪتاب ۾ شامل ٿيڻ سبب گهڻي گهڻي وڌي وئي آهي.

هن ڪتاب جي اهميت سياسي طور به وڌي آهي، ته سماجي طور به. تواريخي طور ته هي ڪتاب ويجهي تواريخ جو هڪ اهڙو دستاويز بڻجي پيو آهي، جيڪو سچ پچ ته ملڪ جي سمورين ليئبريرين ۾ موجود هجڻ گهرجي، پر برٽش ليئبريريءَ توڙي دنيا جي انهن سمورين ليئبريرين ۾ موجود هجڻ گهرجي، جن جن ۾ سنڌ جي تواريخ، تهذيب، سياست ۽ ادب بابت ٿورو به مواد موجود آهي.

مدد علي سنڌي صاحب جو ترتيب ڏنل هيءَ ڪتاب سندس هڪ نئين سڃاڻپ به ڪئي آيو آهي. جيتوڻيڪ سندس اصل سڃاڻپ هڪ ڪهاڻيڪار واري آهي، پر سندس دلچسپي تواريخ جي موضوع سان پڻ رهي آهي، جنهن جو نتيجو هي عاليشان ڪتاب آهي، جيڪو انٽيڪيوتي اينڊ آرڪيالاجي ڊپارٽمينٽ، سنڌ حڪومت ڇپايو آهي.

اهڙو ئي هڪ اهميت وارو ڪتاب مدد علي سنڌي صاحب سنڌ جي ثقافت واري ڪاتي پاران اڳ به شايع ڪرايو هئو، جنهن جو نالو ”ايڊورڊ اسڪيچز آهي“ ۽ جيڪو سنڌ ۾ برٽش دور بابت پهريون تصويري البم آهي، جنهن ۾ فقط اهي 10 تصويرون شامل آهن، جيڪي ايڊورڊ هٿ سان ٺاهيون هيون.

مدد علي سنڌيءَ جو ترتيب ڏنل هيءَ ڪتاب هڪ تواريخي دستاويز آهي، جيڪو سنڌ جي ٽن صدين کي محفوظ ڪندڙ آهي. تفصيلي طور سنڌا جا ٽي دور: ڪلهوڙا دور، ٽالپر دور ۽ برٽش دور هن ڪتاب جي تصويرون ۾ بند آهن. تصويرون تي ڏنل تاريخ ۽ تعارفي نوٽ تي جيتري محنت مدد علي سنڌي صاحب ڪئي آهي، اها بنا ڪنهن وڌاءِ جي گهڻي گهڻي تعريف جي لائق آهي.

سنڌ جي ڪن ٻين ادارن پڻ ههڙا ڪتاب شايع ڪيا آهن. پر هن ڪتاب جي هڪ نجي تواريخي اهميت آهي، جنهن کي مدد علي سنڌي صاحب مرتب ڪيو آهي. سنڌ کي، ان جي تواريخ کي الڳ الڳ حوالن ۾ محفوظ ڪرڻ جو هيءَ هڪ بهترين طريقو آهي. پڪ آهي ته اڳتي هلي هن ڪتاب جي هڪ پنهنجي اهميت جڙندي ۽ ڪتاب کي نه فقط ادارن اندر محفوظ ڪيو ويندو، پر لائبريز سميت شخصي طور به هن تواريخي دستاويز کي سانڍيو ويندو.

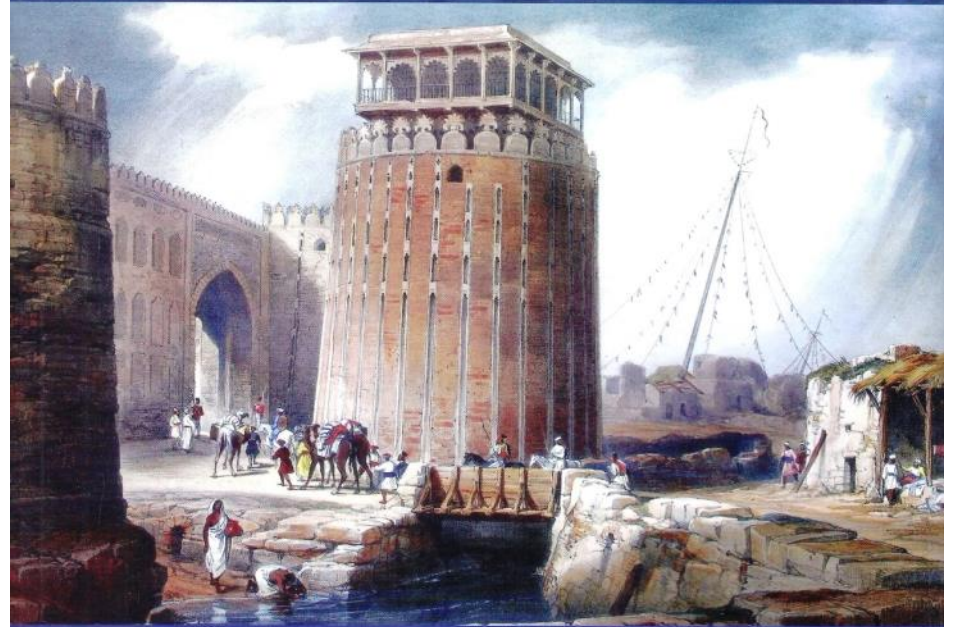
رسالي جي سائيز ۾ ڄمڪندڙ ڀني تي ڇپيل هي ڪتاب پڪي جلد سان سانڍڻ جهڙو. تواريخي دستاويز بڻجي پيو آهي، جيڪو سنڌ جي ٽن صدين کي محفوظ ڪندڙ آهي. تفصيلي طور سنڌ جا ٽي دور: ڪلهوڙا دور، ٽالپر دور ۽ برٽش دور هن ڪتاب جي تصويرون ۾ بند آهن، جيڪو جڏهن به ڏٺو ويندو ۽ پڙهيو ويندو ته سنڌين کي پنهنجي تاريخ ياد ڏياريندو هيءَ ڪتاب سنڌين کي پنهنجي بهادري به ياد ڏياريندو ته، حڪمرانن جون خوشامديو ۽ ڏلتون به ياد ڏياريندو ۽ سرويچيون به ٻڌائيندو ته غدارن جون شڪليون به ظاهر ڪندو. اهڙي دستاويز کي سنڌ سانڍيندي هڪ اک سان ڪلندي، ته ٻيءَ اک سان روئندي. ڪنهن به واڌو تبصري جي، ڪتاب پاڻ سڀ اڳيان ڪئي ايندو. سنڌ حڪومت جو هر ڊپارٽمينٽ پنهنجو ڪم ايمانداري سان ڪري، اهو ئي ان جو پهريون فرض ۽ ذميواري آهي.

سچ پچ ته ڪتاب جي تواريخي اهميت کي ڏسندي تصويرون تي ڪو به تبصرو ڪرڻ بنا مون کي فقط ڪامريڊ مير محمد ٽالپر جي خاڪن جي ڪتاب جو ٽائيتل ياد اچي رهيو آهي، جيڪو هئو: ”ڪارا منهن، مڇارا منهن.“ ”تواريخ حواصل ڪر اهو ئي آهي ته اها بلڪل غير جانبداريءَ جي بنياد تي پنهنجي جهوليءَ ۾ مڇارا منهن به سانڍيندي آهي ته ڪارا منهن به سانڍيندي آهي. انگريزيءَ ۾ ان کي Black and White چئبو آهي. پر ڪ پڙهندڙ ۽ ڏسنڌ ماڻهوءَ جو ڪم هوندو آهي. تواريخ سڀ کي چٽو ڪندي آهي. هيءَ ڪتاب بلڪل ائين آهي. اڃا اهو ماضيءَ جي تواريخ جو البم آهي.

سنڌ جي تواريخ هن ڪتاب کي ٻنهن ٻنهي سانڍيندي. پڙهندڙ ته ٻنهن به نڙا هڪ ڪهاڻي نويس، تواريخ، ادب، سماج ۽ سياست بابت اهو خيال به رکي ٿو ۽ ان تي محنت ڪري ٿو، شايد اڳ اهڙو مثال ڳولا ڪرڻ سان ملي پوي. ٻيءَ طرح گهڻو ڏکيو آهي، ان ڪري مدد علي سنڌي صاحب جس جو پاڳي آهي، باقي سڀ ڪجهه ڪتاب پاڻ ٻڌائيندو. ■

سنڌ جي تواريخ جو البم

Visual History of Sindh

Directorate General of Antiquities & Archaeology
Culture, Tourism & Antiquities Department
Government of Sindh

رڪيل مورائي

سنڌ جي تواريخ بابت الڳ الڳ وقتن تي مختلف نمونن سان ڪيترن ئي تاريخدانن محققن ۽ مورخن پئي ڪم ڪيو آهي، جن نهايت اهم ڪتاب لکيا آهن، ترتيب ڏنا آهن ۽ ترجمو ڪيا آهن. ان حوالي ۾ ڪيترائي ڪتاب سنڌ ۾ موجود آهن، جيڪي سنڌ جي حقيقي توڙي غير حقيقي نمائندگي ڪن ٿا. ان جوڻ ۾ ڪو به وڌاءِ نه آهي. جيتوڻيڪ دنيا ۾ ڪيترائي ڪتاب آهن، جيڪي ڏسي سگهجن ٿا ۽ منجهن ڏنل تصويرون جي تواريخي اهميت ڄاڻي سگهجي ٿي.

تازو سنڌي ٻوليءَ جي نامياري ڪهاڻيڪار، ڪوٽاڪار ۽ اڄ جي تاريخ ۾ تحقيق ڪار محترم مدد علي سنڌي صاحب هڪ ڪتاب ترتيب ڏنو آهي، جنهن جو نالو آهي “Visual History of Sindh” (سنڌ جي تصويري تواريخ). حيدرآباد جي پڪي قلعي جي ٽائيتل سان خوبصورت تصوير واري هن ڪتاب ۾ اهي تصويرون ڏنيون ويون آهن، جيڪي سنڌ جي ٽن سئو سال جي تواريخ کي پاڻ ۾ سانڍين ٿيون.

هن ڪتاب جي پهرئين تصوير ڪلهوڙا دور جي هاڪاري حاڪم ميان نور محمد ڪلهوڙي جي آهي ۽ ڪتاب جي آخري تصوير ذوالفقار علي ڀٽي ۽ سندس خاندان جي

آهي. وچ ۾ تواريخ کي پاڻ ۾ سانڍيندڙ ڪيتريون ئي اهڙيون تصويرون ڏنيون ويون آهن، جيڪي پهريون ڀيرو ڪنهن ڪتاب جي زينت بڻيون آهن. تصويرون تي ڏنل تاريخ ۽ تعارفي نوٽ تي جيتري محنت مدد علي سنڌي صاحب ڪئي آهي، اها بنا ڪنهن وڌاءِ جي گهڻي گهڻي تعريف جي لائق آهي. ٻيءَ طرح تصويرون، ڇپجڻ باوجود پنهنجي اهميت ظاهر ڪري نه سگهنديون آهن. تنهن ڪري مدد علي سنڌي صاحب هن ڪتاب ۾ تصويرون بابت جيڪي تعارفي نوٽ لکيا آهن، انهن ڪتاب جي ۽ ان ۾ شامل تصويرون جي اهميت وڌائي ڇڏي آهي.

ممڪن آهي ته ڪي تصويرون اڄ ملڪ ۾ توڙي سنڌ ۾ موجود نه هجن ۽ انهن کي هٿ ڪرڻ لاءِ محترم مدد علي سنڌي صاحب برٽش ليئبريري لڏين کان ۽ ٻين لائبريرين توڙي شخصي لائبريرين ۽ الڳ الڳ شخصن توڙي ادارن کان پڻ مدد ورتي آهي، جيڪو سڀ ڪتاب جي مهاڳ ۾ مرتب ڄاڻايو آهي، جيڪو مهاڳ پڻ پڙهڻ ۽ پروڙڻ جهڙو آهي.

علي زين جهيجو

يا غير معمولي وسيلن جون محتاج ناهن. پر اهي محنت، ثابت قدمي ۽ واضح مقصد رکندڙ ماڻهن جي نصيب ۾ به اينديون آهن. ڊاڪٽر اظهار منل جسڪاڻي اهڙن ئي ماڻهن مان هڪ آهي، جنهن جو سفر سنڌ جي نوجوانن لاءِ هڪ اميد جو پيغام آهي.

اڄ جڏهن ڊاڪٽر اظهار جي نئين ڪاميابيءَ جي خبر پڌان ٿو، ته ذهن اڻڄاڻائيءَ ۾ ويه سال پوئتي هليو وڃي ٿو: سال 2003ع هو، جڏهن اسان تندي جاڄي ”العزیز نیوشن سینتر“ ۾، نائين ڪلاس جا شاگرد هئاسين. اسان پنهي جي شروعاتي تعليم ڳوٺن جي سرڪاري اسڪولن ۾ ٿي، جتي جديد سهولتن کان وڌيڪ خواب ۽ خواهشون هونديون هيون. نه جديد تعليمي ماحول هو، نه خاص رهنمائي، نه ئي اهڙا وسيلو، جيڪي آسانيءَ سان منزلن تائين پهچائي سگهن. پر هڪ شيءِ ضرور هئي: پنهنجي مستقبل کي بهتر بڻائڻ جو عزم... شايد ان وقت اسان مان ڪنهن به اهو نه سوچيو هوندو، ته تنديو ڄام جي هڪ سادي ڳوٺاڻي ماحول ۾ پلجندڙ

ڊاڪٽر اظهار منل جسڪاڻي: تندي ڄام کان ڊينمارڪ تائين

آهن. جڏهن ته کيس دنيا جي ٽاپ 2 سيڪڙو سائنسدانن ۾ پڻ شامل ڪيو ويو آهي. اهو اعزاز صرف سندس ذاتي محنت جو اعتراف ناهي، پر اهو سنڌ جي نوجوانن جي صلاحيتن تي عالمي اعتماد جو به اظهار آهي.

پاڪستان ۾ به سندس علمي خدمتون انتهائي اهم رهيون آهن. هن نيشنل يونيورسٽي آف سائنسز اينڊ ٽيڪنالاجي ۾ اسسٽنٽ پروفيسر طور خدمتون سرانجام ڏنيون ۽ هڪ نئين علمي شعبي جي اڳواڻي پڻ ڪئي، پر علم جي دنيا ۾ سندس سفراتي نه رڳو هو ڊينمارڪ جي مشهور، اَلبورگ يونيورسٽي ۾ پوسٽ ڊاڪٽريٽ فيلو طور شامل ٿيو، جتي هن پنهنجي تحقيق، تدريس ۽ علمي قيادت سان پاڻ مڃرايو.

انوار ونمينٽل مئنيجمينٽ اينڊ سسٽين ايبيلٽي سائنس ۾ ماسٽرس جا شاگرد

اڄ وڏي خوشي ۽ فخر سان اهو ٻڌائڻ

پاڪستان ۽ سنڌ صوبي جي هڪ علمي سفير طور پنهنجو ڪردار ادا ڪيو آهي. عالمي ڪانفرنسن ۾ پنهنجي تحقيق پيش ڪرڻ ۽ مختلف يونيورسٽين سان علمي لاڳاپا قائم ڪرڻ، کيس هڪ وسيع نظريي ۽ عالمي سوچ سان نوازيو آهي.

اڄ وڏي خوشي ۽ فخر سان اهو ٻڌائڻ ضروري پيو سمجهان، ته ڊاڪٽر اظهار منل جسڪاڻيءَ جي چونڊ اَلبورگ يونيورسٽي ۾ پرمينٽ فيڪلٽي اسسٽنٽ پروفيسر طور ٿي آهي. يورپ جي هڪ مڃيل يونيورسٽي ۾ اهڙو عهدو حاصل ڪرڻ ڪا معمولي ڳالهه ناهي. اهو هڪ اهڙو اعزاز آهي، جيڪو انهن ماڻهن کي ملي ٿو، جيڪي تحقيق، تدريس ۽ علمي قيادت جي ميدان ۾ غير معمولي صلاحيتون رکن ٿا.

ڊاڪٽر اظهار جسڪاڻي جو سفر، اسان جي نوجوانن کي سڀڪاري ٿو، ته ڪاميابيءَ جو ڪو به شارت ڪت ناهي؛ مستقل محنت ئي منزل تائين پهچائي ٿي. حالتون انسان جي قسمت جو فيصلو نٿيون ڪن، پر سندس ارادو، حوصلو ۽ ثابت قدمي، سندس مستقبل جو رخ طئي ڪن ٿا. ڊاڪٽر اظهار اهو به سڀڪاري ٿو ته پنهنجي ٻولي، ثقافت ۽ پاڙن سان لاڳاپيل رهندي به عالمي سطح تي ڪاميابي حاصل ڪري سگهجي ٿي. تعليم جو مقصد صرف نوڪري حاصل ڪرڻ نه، پر علم پيدا ڪرڻ، تحقيق کي اڳتي وڌائڻ ۽ سماج جي بهتريءَ لاءِ ڪم ڪرڻ آهي.

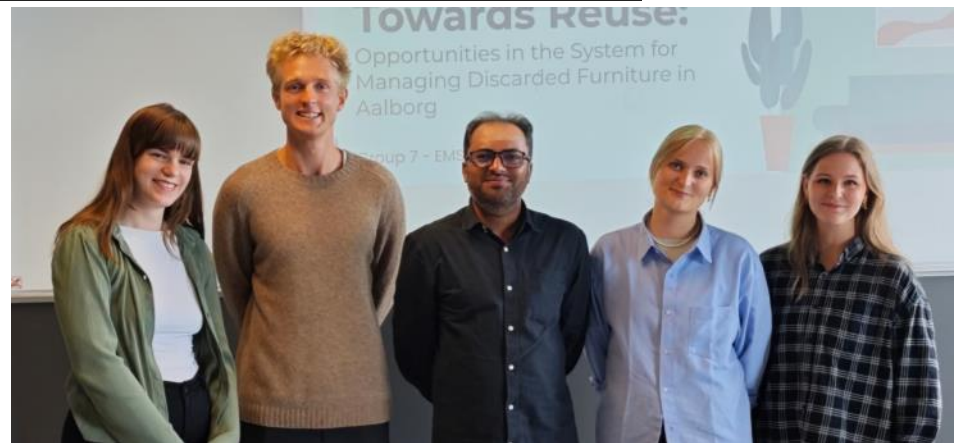
پيارا دوست اظهار! تنهنجي هن شاندار ڪاميابيءَ تي آءٌ توکي دل جي گهرائين سان واڏايون پيش ڪريان ٿو. تنهنجو هي سفر سنڌ جي هر ان نوجوان لاءِ اميد جو پيغام آهي، جيڪو اڄ به ڪنهن ڳوٺ جي سرڪاري اسڪول ۾ ويهي، پنهنجي مستقبل جا خواب ڏسي رهيو آهي.

تنهنجي ڪهاڻي اسان کي اهو يقين ڏياري ٿي، ته خوابن جي سايان لاءِ وڏن وسيلن کان وڌيڪ وڏي همت، واضح مقصد ۽ اڻٽڪ محنت جي ضرورت هوندي آهي. دعا آهي ته تون علم ۽ تحقيق جي دنيا ۾ اڃا وڌيڪ منزلون مائي، پنهنجي روشنيءَ سان ايندڙ نسلن لاءِ مشعل راه بڻيل رهيين. تنهنجي ڪاميابي صرف تنهنجي ناهي، اها سنڌ جي هر ان نوجوان جي ڪاميابي آهي، جيڪو حالتن کان هار مڃڻ بدران، پنهنجي خوابن جي تعبير لاءِ جدوجهد ڪرڻ جو حوصلو رکي ٿو. ■

البورگ ۾ عالمي ميلو

ڊاڪٽر اظهار جي ڪاميابيءَ جو هڪ اهم ۽ دلچسپ پهلو سندس عالمي تجربو پڻ آهي. هن پنهنجي علمي قابليت جي بنياد تي نه رڳو پاڪستان، چين ۽ ڊينمارڪ ۾ پاڻ مڃرايو آهي، پر سعودي عرب، سويڊن، اٽلي، ڪينيڊا ۽ ٻين ملڪن جا دورا پڻ ڪيا آهن. هوجتي به ويو آهي، اتي هن صرف هڪ محقق طور نه، پر

انوار ونمينٽل مئنيجمينٽ اينڊ سسٽين ايبيلٽي سائنس ۾ ماسٽرس جا شاگرد

ضروري پيو سمجهان، ته ڊاڪٽر اظهار منل جسڪاڻيءَ جي چونڊ اَلبورگ يونيورسٽي ۾ پرمينٽ فيڪلٽي اسسٽنٽ پروفيسر طور ٿي آهي. يورپ جي هڪ مڃيل يونيورسٽي ۾ اهڙو عهدو حاصل ڪرڻ ڪا معمولي ڳالهه ناهي. اهو هڪ اهڙو اعزاز آهي، جيڪو انهن ماڻهن کي ملي ٿو، جيڪي تحقيق، تدريس ۽ علمي قيادت جي ميدان ۾ غير معمولي صلاحيتون رکن ٿا. اظهار پهرين جولاءِ 2026ع تي جوائن ڪري، مصروف ٿي ويو آهي.

ڊاڪٽر اظهار جي ڪاميابيءَ جو هڪ اهم ۽ دلچسپ پهلو سندس عالمي تجربو پڻ آهي. هن پنهنجي علمي قابليت جي بنياد تي نه رڳو پاڪستان، چين ۽ ڊينمارڪ ۾ پاڻ مڃرايو آهي، پر سعودي عرب، سويڊن، اٽلي، ڪينيڊا ۽ ٻين ملڪن جا دورا پڻ ڪيا آهن. هوجتي به ويو آهي، اتي هن صرف هڪ محقق طور نه، پر

هيءُ نوجوان، هڪ ڏينهن دنيا جي ناميارين يونيورسٽين ۾ پنهنجي تعليم، تحقيق ۽ قيادت جي بنياد تي سڃاتو ويندو. ڊاڪٽر اظهار جي اعليٰ تعليمي سفر جي شروعات مهراڻ يونيورسٽي آف انجنيئرنگ اينڊ ٽيڪنالاجي ڄامشوري مان مائيننگ انجنيئرنگ جي ڊگري حاصل ڪرڻ سان ٿي. سندس خواب رڳو هڪ ڊگري حاصل ڪرڻ تائين محدود نه هئا. پنهنجي قابليت، محنت ۽ مسلسل جاڳڻ جي بنياد تي، دنيا جي مشهور چائنا يونيورسٽي آف مائيننگ اينڊ ٽيڪنالاجي تائين پهتو. جتان هن پي ايڇ ڊي مڪمل ڪئي. هن صرف اعليٰ تعليم حاصل نه ڪئي، پر تحقيق جي ميدان ۾ اهڙو ڪم ڪيو، جنهن کيس عالمي سطح تي هڪ منفرد سڃاڻپ ڏني.

ڊاڪٽر اظهار جي تحقيق جو سڀ کان نمايان پاسو ”گرين اينڊ ڪلاهميٽ سمارٽ مائيننگ“ جو تصور آهي. هن مائيننگ جي شعبي ۾ ماحول دوست، پاڻيدار ۽ جديد حل ڏيڻ بابت اهم علمي ڪم ڪيو، جنهن کي عالمي سطح تي سارا هيو ويو. سندس تحقيق جو مقصد صرف معدنيات حاصل ڪرڻ نه، پر ماحولياتي ڏميواريءَ سان قدرتي وسيلن جي استعمال بابت نوان رستا ڳولڻ رهيو آهي.

ڊاڪٽر اظهار جا 60 کان وڌيڪ تحقيقي مقالا دنيا جي وڏن سائنسي جرنلن ۾ شايع ٿي چڪا

پهريون پاڪستان اوساڪا ڪلچرل فيسٽيول

سومو پهلوانن سان سنڌي ملهه پهلوانن جو دوستاڻو مقابلو

قربان منگي

28 مارچ 2026ع تي صبح جو سوڀر سجاڳ ٿياسِي. اڄ ملاڪڙو ٿيڻو هو. ۽ جنهن لاءِ سڀڙجي، هيڏو پنڌ ڪري هتي پهتا هياسِي. جاپان جي تاريخ ۾ هي پهريون دفعو ٿي رهيو هو، جو سنڌ جا ملهه، جاپان جي سومو پهلوانن سان وڙهڻ وڃي رهيا هئا. سيد شباب حيدر اسان کي ڪڏن اچي رهيو هو، علي جوهر زبديءَ جا فون پئي آيا ته، اچڻ جي ڪجو، دير نه ڪجو تيار ٿياسِي. پوئين ڏهي وڳي سيد شباب حيدر پهچي ويو. هوڏانهن نيپالي هوٽل جي ڪلڻ جو وقت هيو، يارنهن وڳا، سو اسان نيرن/مانجهاندو نه ڪري سگهياسِي. پهلوانن کي مانيءَ جي لڳل هئي. محرم مجيدائو (ريفرِي) پهلوانن کي چئي رهيو هو: ”مان چوانو ٿو، نيراني نه وڙهجو...“ مان ۽ سعيد کيس سمجهائڻ ۾ پورا: ”اڙي بابا! اتي پهچڻون نه سهي.... ماني ڪارائيندا... پوءِ وڙهجو... پریشان چوڻا ٿيو؟“ فيسٽيول ۾ پهتاسِي مس، ته ايمبیسڊر عبدالحميد خان به اچي نڪاءُ ڪيو. سوچيوسي، علي جوهر زبديءَ جي ٽڪڙ حق تي هئي. مٿن گيت جي ٻاهران اسان کي قطار ۾ بيهاريو ويو. علي جوهر چيو هو ته، توهان ئي استقبالي تيمر سان گڏ هوندؤ. ميونسپل ڪارپوريشن ڪانسائي جو ميسر به آيل هيو. ماڻهو (شائقين) آهستي آهستي اچي رهيا هئا. خاص مهمانن سان اسان جو خاص تعارف ٿيو. پندار گول دائري جي شڪل ۾ هيو. وچ ۾ پڙ ٺهيل هيو، جنهن تي پهلوانن کي وڙهڻو هيو. ٻاهر مختلف اسٽال لڳل هيا، جن تي مختلف بروشر پيل هئا. هر ڪوئي ڏسي وائسِي پنهنجي پنهنجي مطلب جا بروشر کڻي رهيو هيو. اسٽالن تي نوجوان جاپاني چوڪريون ويٺل هيون، جن کي اهمنام سان سنڌي ثقافتي ويس پهرايا ويا هئا.

پندار ۾ ايندي مون سان هڪ پڪي عمر وارو سنڌي مليو. پنهنجو نالو محمد ايوب مهر ٻڌايائين. اسٽالن جو ٽڪڙو چڪر هڻي پندار ۾ پهتو ته ملهه غائب هيا. منهنجي پيرن هيٺيان زمين نڪري وئي. سوچيم، ”الاڻي ماني نه ملڻ تي ڪاوڙي ويا، الاڻي ڪوئي ورغلائي وئي هليو وين.“ انهيءَ وسوسي ۾ هير ته ملهه به اچي ويا، چيائون ته، ”اسان ڪپڙا مٽائڻ ۽ سنڌرا ٻڌڻ ويا هئاسي.“ شڪر ڪيم.

علي جوهر زبديءَ استقبالي تقريبن ۾ آجياڻو پيش ڪيو. ڪانسائيءَ جي ميسر به خطاب ڪيو. سڀ استيع جي ويل هئاسون. مون پاڪستاني ايمبیسڊر کي، سعيد، ڪانسائيءَ جي ميسر کي ۽ اسان جي ملهه پهلوانن، سومو پهلوانن کي اجرڪن جون سوکڙيون پيش ڪيون. اجرڪن جي بهار لڳي پئي هئي. انهيءَ موقعي تي سعيد، سنڌ جي ملاڪڙي جي حوالي سان انگريزيءَ ۾ مختصر پيپر پيش ڪيو ۽ ان کان پوءِ سندس ئي انگريزيءَ ۾ ٺاهيل وڊيو ڊاڪيومينٽري ڏيکاري وئي، جيڪا ملاڪڙي جي موضوع تي هئي.

جاپان ۾ رهندڙ سنڌي ڪٽنب وڏي تعداد ۾ آيل هيا. اوساڪا جپان جو ٽيون نمبر وڏو شهر آهي. اڪثر پاڪستاني جڏهن جاپان ايندا آهن، ته اڪثر توکيو شهر گهمي ڦري واپس هليا ويندا آهن. هيڏانهن ڪوئي لڙندو ئي ناهي، ان ڪري هتان جا سنڌي تمام گهڻو خوش هيا. سندن خوشي ڏسڻ وٽان هئي.

ان ئي موقعي تي مون سان آفتاب ڪلهوڙو اچي مليو، جنهن سان اڳ ۾ فون تي به ڳالهه ٻولهه ٿي هئي. هُو ميسر محمد ڪلهوڙي جو سوٽ هيو. ميسر محمد خيرپور جو ڊسٽرڪٽ اسپورٽس آفيسر رهي چڪو آهي ۽ ڪيترائي سال سچل سائينءَ جي عرس جي موقعي تي درازا ۾ ڏيندڙ ملاڪڙن ۾ اسان (سچل سرمست يادگار ڪاميٽيءَ) سان گڏ رهيو آهي. ان کان پوءِ آفتاب يڪواسان سان گڏ گڏ رهيو. تقريبن ۾ اسپيشل ٻارن ۽ وڏن گڏجي هڪ تشيلو پيش ڪيو.

ملاڪڙو شروع ٿيو، جيڪو مختلف قسمن جو هيو. ٻه ملهه پهلوان، ٻه سومو پهلوان، ٻه ريفري (هڪ ملهه، هڪ سومو) موجود هيا. سڀ کان پهريان سنڌي ملهه پهلوان، سنڌي ملهه پهلوان سان وڙهيو. ان کان پوءِ سومو پهلوان، سومو

جاپان ۾ رهندڙ سنڌي ڪٽنب وڏي تعداد ۾ آيل هيا. اوساڪا جپان جو ٽيون نمبر وڏو شهر آهي. اڪثر پاڪستاني جڏهن جاپان ايندا آهن، ته اڪثر توکيو شهر گهمي ڦري واپس هليا ويندا آهن. هيڏانهن ڪوئي لڙندو ئي ناهي، ان ڪري هتان جا سنڌي تمام گهڻو خوش هيا. سندن خوشي ڏسڻ وٽان هئي.

پهلوان سان وڙهيو، ٽئين راڻوند ۾ ملهه پهلوان ۽ سومو پهلوان، سنڌي ملاڪڙي جي اسٽائيل ۾ وڙهيا ۽ آخري چوٿين راڻوند ۾ ملهه پهلوان ۽ سومو پهلوان سومو جي اسٽائيل ۾ وڙهيا. پهريون راڻوند (سنڌي ملاڪڙو) منار بگٽيءَ کنيو. سومو ۽ ملهه جي مقابلي ۾ قربان هوٽيپوٽي سومو پهلوان کان هارائي ويو. سنڌي ملاڪڙي ۾ منار، سومو پهلوان کي هارايو. مٿج دوستائي هئي، ڪا چڪ چڪان ڪو نه هئي. ها، مقابلي کان اڳ پهلوانن کي علي جوهر شورا ما ڪارايا هئا، جو کين خالي پيٽ وڙهڻ جي ڳڻتي ورائي ويئي هئي.

هڪ ڏينهن اڳ بازار ۾ پئي گهمياسين ته هڪ جاپاني عورت اسان جي ملهه پهلوانن کي ڏسندي حيرت مان پڇيو ته، ”هي ڇا آهن؟“ اسان کيس ٻڌايو ته، ”هي سنڌ جا پهلوان آهن. سڀاڻي توهان جي سومو پهلوانن سان وڙهندا.“ هن ملهه پهلوان کي هٿ لائي ڏٺو هو ۽ کلي چيو هيائين ته، ”هنن ۾ حال ٿي ناهي، جو سومو سان وڙهي سگهن؟“ حقيقت به اها آهي ته اصل پهرين جوڙ جا سومو پهلوان (جيڪي هن مقابلي/ملاڪڙي ۾ نه هئا) گوشت جا پهاڙ هوندا آهن. هتي جيڪي سومو پهلوان آيا هئا، اهي پئي جوڙ جا هئا. بهرحال..... ملاڪڙو شروع ٿيو ته ڏهل ۽ شرنا ۽ به وڃڻ لڳا، جيڪا ماڻهو ٻڌي وائڙا ٿي ويا. اصل ۾ اها رڪارڊنگ اسان پاڻ سان گڏ کڻي ويا هئاسين، جنهن کي سائونڊ سسٽم سان ڪنيڪٽ ڪيوسي ته اصل ملاڪڙي جو ماحول جڙي پيو. واه واه ٿي وئي. سنڌين جي خوشي ڏسڻ وٽان هئي. دهلن ۽ شرناين جي آواز جي پس منظر ۾ ”لاهوٽيءَ جو شريت، ڏهر رپيا گلاس“ هڪا به ٻڌڻ ۾ پئي آيا، ڇڻ سمن سرڪار جي ميلي ۾ بيٺا هجون صفا....

اسان هتي سنڌ مان آندل سوکڙيون، پاڪڙيون، اجرڪ، سنڌي توپيون، لنگيون ۽ سعید پاران چپرايل بروشر سنگت سات ۾ ورهايا. صابري قوال گروپ جا پنج قوال به اسان جي وفد ۾ شامل هيا. ملاڪڙي کان پوءِ انهن وارو وڃايو. سڄو پندار جهمرين ۾ هيو. اجرڪ، توپيون، وري

مٿان قوالن ”هو جمالو“ جو ڳايو ته اصل رنگ لڳي ويا. شائقين پاڪستاني ۽ جاپاني جهنڊا به لهرائي رهيا هئا. محراب پورجي اظهار آرائين صاحب پنهنجي ريسٽارنٽ ”اوساڪا حلال مغل“ پاران کاڌي پيئي جا اسٽال به هڻايا هئا، جتي کاڌو وڪرو ٿي رهيو هيو. حوالي پوري ٿي ته اوساڪا جا سنڌي اسان کي ورائي ويا. هر ڪوچو ته، ”اسان سان گڏ هليو ڪُريا ۾ سنڌين جو مرڪز آهي، اتي توهان سان رهائڻ ڪريون.“ ڪُريا جي مسجد به مشهور هئي. اسان انهن پنهنجن سنڌي پائرن کي چيو ته، ”علي جوهر کان پڇو، جيئن هو چوندو، تيئن ٿيندو.“ ٽيٽ سندن علي جوهر سان ڳالهه ٻولهه ٿي. سائن طئي ٿيو ته هنن (مان، سعيد ۽ ٽي ملهه پهلوان) کي پلي وٺي وڃو، پر شار ۾ جو کين علي جوهر زبديءَ جي هوٽل (اوساڪا ڊائون ٽائون) تي پهچائي وڃجو ۽ رات جي ماني به اتي اسان سان (جوهر طرفان) گڏ کائجي.

ڏهر کن گاڏيون هيون. سنڌين جو اهو قافلو هو، جنهن ۾ اسان کي ونڊي ورهائي ويهاريائون. اچي پنهنجي ماڳ پهتاسون. هي سيڪنڊ هينڊ گاڏين جو يارڊ هيو. اتي سمورو عملو سنڌين تي مشتمل هيو. ٻه ڪنٽينر ڪمرا هئا، جن ۾ ڪچن به هيو. اسان جو گرمجوشيءَ سان استقبال ٿيو ۽ ٽڪڙ ۾ زبردست ريفريشمينٽ سان تواضع ڪئي وئي. خوب ڪچهري ٿي. مون سڀني سنڌين کي گذارش ڪئي ته، ”اوهان هتي سُڪيا ستابا آهيو، ڪوشش ڪري سنڌ مان نوجوانن کي روزگار ۽ اعليٰ تعليم لاءِ هتي گهرائيندا رهو.“ هنن واعدو ڪيو ته، ”هاڻي پلاننگ سان ائين ڪنداسي. هونئن ايڪڙ ٻيڪڙ اسان ائين ڪندا به رهيا آهيون.“

ڪُريا ڏانهن هن قافلي ۾ ايندي مان سائين ايوب مهر جي گاڏيءَ جي حصي ۾ آيو هيس. گاڏيءَ ۾ سائين ايوب ٻڌايو ته: ”اندر پندار ۾ جنهن جاپاني چوڪريءَ پنهنجي ٻار سميت توهان سان خاص تصوير ڪڍرائي هئي، اها منهنجي نهنن ۽ ٻار منهنجو پوٽو هئا.“ مان سندس ڳالهه تي خوشيءَ جو اظهار ڪيو. ايوب ٻڌايو ته کيس ٽي پُٽ آهن. هڪ هتان جاپان جي چوڪريءَ سان شادي ڪئي آهي. هن ٻڌايو ته رستي ۾ سندس گهر آهي. ان کان علاوه به وٽن ٻه اپارٽمينٽ آهن، جيڪي گيسٽ هائوس آهن.

سنڌين سان خوب ڪچهري ٿي، پر منهنجي طبيعت ۾ مزو نه هو. مٿي ۾ شديد سور هيو. ڪچهريون ڪري شار ڌارن واپس ورياسي. ساڳيو قافلو اسان سان ساڻ آيو ۽ اچي علي جوهر جي ريسٽارنٽ تي پهتاسي. رات جي مانيءَ جو اهمنام به اتي ٿيل هيو.

رات جو سڀ سنڌي دوست کلي موڪلائي ويا ۽ اسان اچي پنهنجي ٿاڪ پهتاسين. جار ٽڪاوت هئي ۽ مٿان وري سنڀاليوسي ته سعيد جي قيمتي ڪئميرا ۽ ٻيو سامان سوکڙيون پاڪڙيون ڪنهن ڪار ۾ رهجي ويون هيون. جهٽ کن لاءِ پريشان ته ٿياسِي، پر پوءِ دوستن سان فون تي رابطو ٿيو، جن چيو ته، ”توهان جو سامان هتيڪو آهي، ان ڪار ۾، جنهن ۾ سعيد سفر ڪيو هو، سو پريشان نه ٿيو، سڀاڻي سامان توهان کي ملي ويندو.“

اسان شڪر الحمدللّه چئي سمهڻ جي تياري ڪرڻ لڳاسِي. ■

سنڌي ادبي سنگت نوابشاھ، جنهن جو بنياد بر دو سنڌي، نور عباسي ۽ قاضي فيض محمد، وڌو

بخشل باغي

”سنڌ جي ناليواري شاعر اڊل سومري، سنڌي ادبي سنگت تي لکيل پنهنجي ڪتاب ۾ سنگت نوابشاھ لاءِ ڪجهه هن ريت لکيو آهي، ”سنڌي ادبي سنگت نوابشاھ انهن 12 بنيادي شاخن مان هڪ آهي. جن جي عيوض 7 آڪٽوبر (هتي ڪن دوستن جو خيال آهي ته 7 نه پر 17 آڪٽوبر ٿيندو) 1956ع تي ڪراچيءَ ۾ مرڪزي ڪنوينشن ۾ نمائندگي ڪئي. ان ميٽر ۾ معصوم هالائي ۽ بردي سنڌي شرڪت ڪئي هئي. معصوم هالائيءَ (قاضي محمد عالم) جي ڪوششن سان هن شاخ ۾ ادبي سرگرميون شروع ٿيون.“

ڪتاب، ”خط، انٽرويو ۽ تقريرون“ ۾ رشيد پٽي لکي ٿو ته، ”نوابشاھ ۾ بردي سنڌي، نور عباسي ۽ قاضي فيض محمد سنگت جو بنياد وڌو، ان شروعاتي دور ۾ بهترين ڪارڪردگيءَ سبب هيءُ اهر شاخ بڻجي وئي. اهر پروگرام ۽ مرڪزي ميٽر هتي ڪوٺايا ويا. 16 ڊسمبر 1956ع تي مرڪزي ڪاروباري ڪاميٽيءَ جو ميٽر هن شاخ جي ميزبانيءَ ۾ ٿي گذريو.“

نوابشاھ شاخ جون سرگرميون نومبر 1955ع کان شروع ٿي چڪيون هيون. هن شاخ جا ميمبر ناميارا ليکڪ؛ مخدوم طالب الموليٰ، قاضي فيض محمد، ماڻڪ منير، قمر شهباز، بر دو سنڌي، چنا گل محمد ۽ منظور حسين قريشي کان ويندي عبدالڪريم ارشد تائين ڪيترا ئي ناليوارا ليکڪ رهيا، جن وس آهر هن شاخ کي متحرڪ رکڻ ۾ پنهنجو شانائتو ڪردار ادا ڪيو.

”پروفيسر ڊاڪٽر محمد لائق زرداريءَ جڏهن ”تاريخ ضلع نوابشاھ“ جي عنوان ڪتاب پئي لکيو ته ڪن دوستن مون کي سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ جي تاريخ لکي ڏيڻ لاءِ چيو هو. مون بنيادي معلومات سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ جي بنيادي، سينيئر ۽ متحرڪ ساٿي، سائين منظور حسين قريشي صاحب سان ڪچهري ڪري اها سنگت نوابشاھ شاخ جي تاريخ طور مختصر پر جامع طور تي لکي ڏني هئي، جيڪا پوءِ ”تاريخ ضلع نوابشاھ“ هستار ڪل ائڊ ڪلچرل سوسائٽي، مورو ضلعو، نوشهرو فيروز پاران 2001ع ڇپي هئي. ان ۾ هيٺئين معلومات 581 صفحي تي منهنجي نالي يعني ”بخشل باغيءَ جي ٿورن سان“ ڏني وئي آهي.

سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ شروع کان ئي وٺي هڪ متحرڪ شاخ طور سنڌ سطح تي پنهنجي مڃتا ماڻيندي رهي آهي. سنگت نواب شاھ جو پراڻو رڪارڊ وقت ۽ حالتن جي هٿان ضايع ٿيڻ ڪري سنگت جو سلسليوار سفر لکت جي صورت ۾ ته موجود نه رهيو آهي، پوءِ به پراڻين اخبارن يا سينيئر ساٿين جي ٻڌايل ڳالهين مان ڪجهه سنگت جون يادگيريون سنڀالجي سگهيون آهن. جن ۾ هڪ يادگيري 22 مارچ 1963ع جي مهراڻ اخبار جي ٿورن سان رڪارڊ طور هٿ محفوظ ڪجي ٿي.

”سنڌي ادبي سنگت نوابشاھ جي جنرل باڊيءَ جي ميٽنگ 17/3/1963 بروز آچر تي، زير صدارت جناب نور عباسي صاحب جي ٿي گذري،

نوابشاھ شاخ جون سرگرميون نومبر 1955ع کان شروع ٿي چڪيون هيون. هن شاخ جا ميمبر ناميارا ليکڪ؛ مخدوم طالب الموليٰ، قاضي فيض محمد، ماڻڪ منير، قمر شهباز، بر دو سنڌي، چنا گل محمد ۽ منظور حسين قريشي کان ويندي عبدالڪريم ارشد تائين ڪيترا ئي ناليوارا ليکڪ رهيا، جن وس آهر هن شاخ کي متحرڪ رکڻ ۾ پنهنجو شانائتو ڪردار ادا ڪيو.

جنهن ۾ محترم حامد علي قريشي، نبي بخش انڙ، الطاف عباسي، منير احمد، عبدالفتاح ابڙو، سانوڻ جمالي، محمد يعقوب جمالي، علي گوهر، محمد ابراهيم، گل حسن عباسي ۽ منظور حسين شرڪت ڪئي. ميٽنگ ۾ گڏيل ڪارروائي ۽ ماه فيبروري 1963ع تائين حساب بحال ڪيو ويو. سنڌ سنگت ڪنوينشن جي تاريخ مقرر ڪئي ويئي ۽ اهڙو اطلاع جناب حميد سنڌي، سيڪريٽري سنڌ سنگت کي ڏنو ويو. محترم نبي بخش انڙ جي رٿ ته، ڊسٽرڪٽ ڪائونسل ۽ ميونسپل ڪاميٽي نوابشاھ کي درخواست ڪئي وڃي ته سنڌي ادبي سنگت نوابشاھ لاءِ گرانٽ منظور ڪئي وڃي.“

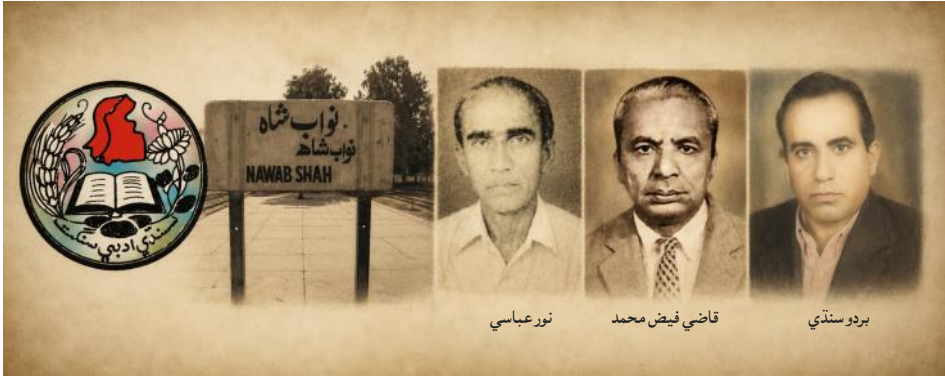
تنهن کان سواءِ سنگت جو ڪجهه رڪارڊ مختلف رجسٽرن يا اخبارن ۾ ڇپيل هئڻ ڪري به سنگت نواب شاھ جي سرگرمين جي ڄاڻ ملي ٿي، جنهن مطابق سائين منظور حسين قريشيءَ جي دور ۾ مرحوم بر دو سنڌي (جيڪو گيت جو بادشاھ سڏيو وڃي ٿو) جي گيتن جو هڪ مجموعو ”اکڙيون مينگهه ملهار“ جي عنوان سان سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ پاران ڇپايو ويو هو. ان ڪتاب کي پاڪستان رائيٽر گلد پاران ان وقت هڪ هزار روپيا انعام ڏنو ويو هو. تنهن کان سواءِ مرحوم نور عباسيءَ جي افسانن جو ڪتاب ”ڄمڙي جا واپاري“ جي نالي سان پڻ ڇپائي پڌرو ڪيو ويو هو. جنهن پڻ سٺي مڃتا ماڻي هئي. ان کان سواءِ ڪُل سنڌ مشاعرو ڪرايو ويو هو. جنهن جي صدارت شمشيرالحيدري ڪئي هئي. جڏهن ته تنوير عباسي، پروانو پٽي، غلام محمد گرامي، رشيد پٽي ۽ ٻين ناليوارن اديبن ۽ شاعرن ان ۾ شرڪت ڪئي هئي. اهو نوابشاھ سنگت لاءِ هڪ وڏو اعزاز آهي.

انهن ئي ڏينهن ۾ لطيف جون ورسبون/ڏهاڙا پڻ سنڌي ادبي سنگت شاخ نواب شاھ پاران ملهايا ويندا هئا. انهن ۾ ناليوارا راڳي استاد محمد جمن، استاد اميد علي، استاد خورشيد علي، مصري فقير، استاد محمد يوسف، حسين بخش ۽ علي خان ابويوتي جهڙا مشهور راڳي پنهنجي فن جو مظاهرو ڪندا هئا. انهن سان سازن تي سنگت ڪندڙ سنڌ جا نهايت ئي سريل سازندا؛ استاد اهر رڪيو (جنهن استاد اميد علي سان پڪواڙ تي پڪو راڳ ڳاريو هو)، غلام حيدر (طبلع نواز)، مصري خان (الغوزي نواز)، آقبال جوڳي (مرلي وارو) ۽ منا خان زرداري (گهڙي نواز) شامل ٿيا هئا.

ان کان سواءِ 60_ 1959ع ۾ جڏهن سنڌي ٻوليءَ کي تعليمي حوالي کان پنجن درجي تائين محدود ڪيو ويو هو، تڏهن سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ پاران هڪ دستخطي مهر شروع ڪرائڻ لاءِ نوابشاھ ۾ هڪ سيمينار ڪوٺايو ويو هو، جنهن ۾ سنڌ جي اديبن ۽ شاعرن کان سنڌي ٻوليءَ کي پنجن درجي تائين محدود ڪرڻ واري سازش خلاف صحيحون ڪرائي، صحيحن واري پٺن جو ويڙهو ان وقت جي صدر فيلڊ مارشل ايوب خان کي پٽ شاه تي ڏنو ويو هو. ان سيمينار ۾ مقبول پٽي، مقبول صديقي، تنوير عباسي، ايڇ ايمر خوجا، قاضي فيض محمد، منظور حسين قريشي، ناصر موارائي ۽ ٻين اديبن ۽ شاعرن وڏي انگ ۾ شرڪت ڪئي هئي. اهو سيمينار لطيف هال (جيڪو اڄ ڪلهه پيپلز ميڊيڪل يونيورسٽي نوابشاھ جي حد ۾ آهي) ۽ اڳ ۾ جي پي ڊي سي هاءِ اسڪول نوابشاھ جي حد ۾ هوندو هو) ۾ ٿيو هو.

مون کي چڱيءَ طرح ياد ٿو اچي ته، هڪڙي گڏجاڻي، جيڪا مان پائيان ٿو ته 1992_ 93ع ۾ جي پي ڊي سي هاءِ اسڪول جي لائبريريءَ ۾ ٿي هئي، ان جي صدارت سنڌ جي ناليواري ليکڪ سائين عبدالله مگسيءَ ڪئي هئي. ان ۾ مون به پنهنجي شاعري پڙهي هئي.

سال 1992ع ۾ سارنگ سهتي جي دور ۾ نجر عباسيءَ جي ڪهاڻين جي ڪتاب ”منهنجون بهترين ڪهاڻيون“ جو هڪ وڏو مهوري

پروگرام ڪرايو ويو هو، جنهن ۾ خيرالنساء جعفري، نجر عباسي، منار سولنگي ۽ ٻين ڪيترن ئي اديبن شرڪت ڪئي هئي. اهو پروگرام ڊسٽرڪٽ ڪائونسل هال ۾ ڪرايو ويو هو.

سارنگ سهتي جي نگرانيءَ ۾ هڪ ڊيمي سائز ۾ ادبي رسالو ”حيسين سر آ سازن ۾“ جي نالي سان پڻ مرتب ڪري شايع ڪرايو ويو هو. 1992_ 93ع ۾ فياض چند ڪليري جي سيڪريٽري شب واري دور ۾ سنگت نوابشاھ پاران نوابشاھ جي هڪ بهترين ڪهاڻيڪار ماڻڪ جي ٽن ڪتابن ”ساه مٺ ۾“، ”حوليءَ جا راز“ ۽ ”ٽي ناوليت“ تي هڪ ورڪشاپ ڊسٽرڪٽ ڪائونسل هال ۾ ڪرايو ويو هو، جنهن جي صدارت مير ٿيبي ڪئي هئي. ان کان سواءِ نواب شاھ جي هڪ ٻئي نوجوان ڪهاڻيڪار ۽ ”انگن چڙهيو انگ“ ڪهاڻي ڪتاب جي ليکڪ ضراب حيدر سان پڻ هڪ رهاڻ رچائي وئي هئي. ان کانپوءِ 1993_ 94 دوران وسير سومري جي سيڪريٽري شب واري دور ۾ ”ڪهاڻي ويهڪ“ ۽ هڪ ”ڪُل سنڌ مشاعرو“ پڻ ڪرايو ويو هو، جنهن ۾ ڪهاڻي ويهڪ جي صدارت ممتاز بخاري ۽ مشاعري جي صدارت اڊل سومري ڪئي هئي. ان پروگرام ۾ بخش مهر ٿوڻي، طارق قريشي، سعيد ميمڻ، مظهر ابڙي ۽ ٻين شاعرن ۽ ڪهاڻيڪارن شرڪت ڪئي هئي. 1994_ 95 ۾ مير منظور راجپر جي سيڪريٽري ٿيڻ کانپوءِ مان (بخشل باغي) سيڪريٽري ٿيو هئس.

2000ع ۾ منور سراج جي سيڪريٽري شب واري دور ۾ منهنجي پهرين شعري مجموعي ”سمند جي هن پار“ جي مهورت سائين محمد ابراهيم جويي صاحب جي صدارت هيٺ ايڇ ايمر خوجا آڊيٽوريم هال ۾ ٿي هئي، 25 سيپٽمبر 2003ع تي ستار سندر جي شعري مجموعي ”رنگ پنهنجي پيار جا“ جي مهورت امداد حسينيءَ جي صدارت ۾ ميونسپل ڪاميٽي هال ۾ ٿي، 25 مارچ 2007ع تي منهنجي شعري مجموعي ”ڊسمبر جي اڪيلائي“ جي مهورت سائين شمشيرالحيدريءَ جي صدارت هيٺ ٿي آر سي هال ۾ ٿي ۽ 2 جنوري 2010ع تي سائين علي محمد شاھ لڪياريءَ جي جيل ڊائري ”ڪايا منجهه ڪڙن“ جو مهورت ٿي آر سي هال ۾ مولانا علي محمد نجفي صاحب جي صدارت هيٺ ٿي.

اهڙي طرح 17 جون 2012 تي نوجوان شاعر اسير ڏاهريءَ جي شعري مجموعي ”اندر اُج اُڪير“ جي مهورت سڄڻ سنڌيءَ جي صدارت ۾ ٿي، 17 فيبروري 2013ع تي منور سراج جي ناول ”ڪاٻي اک جو خواب“ جي مهورت ايڇ ايمر خوجا آڊيٽوريم هال ۾ ٿي، 6 ڊسمبر 2014ع تي ”ايڪتا مشاعرو“ روشن ڪلهوڙي جي صدارت ۾ پريس ڪلب نوابشاھ ۾ ٿيو ۽ 21 مئي 2015ع تي ڊاڪٽر ذوالفقار سيال جي ڪتاب ”آئينا ۽ عڪس“ جي مهورت سائين مير محمد پيرزادي جي صدارت ۾ ٿي. اهڙي طرح منهنجي اردو شعري مجموعي ”تاياب هيٺ هر“ جي مهورت ۽ ناليواري راڳي انور حسين وسڙي سان رهاڻ جو پروگرام انيس انصاري اڪيڊميءَ جي گڏيل سهڪار سان ٿيو، 11 نومبر 2018ع تي امداد رند جي ڪهاڻين جي ڪتاب ”ٽيون نسل“ جي مهورت مدد علي سنڌيءَ جي صدارت ۾ پريس ڪلب ۾ ٿي، 28 نومبر 2021ع تي جاويد نواز جاويد جي شعري مجموعي ”منزل ڪٿي آ“ جي مهورت احمد سولنگيءَ جي صدارت ۾ ٿي، 20 مارچ 2022ع تي رخسانا پريت چٽو جي شعري مجموعي ”تون جو پاڇو چنڊ جو“ جي مهورت پريس ڪلب نوابشاھ ۾ ٿي، پهرين جنوري 2023ع تي مجيب اوني جي ڪهاڻين جي ڪتاب ”غير موزون موسر جون ڪهاڻيون“ جي مهورت، طارق قريشيءَ جي صدارت ۾ ٿي آر سي هال ۾ ٿي، 18 فيبروري 2024ع تي ڊاڪٽر شمين واحد جي شعري مجموعي ”ٻرندڙ لفظ“ جي مهورت، پريس ڪلب نوابشاھ ۾ ٿي، 5 مئي 2024 تي مختيار جمالي جي ڪهاڻين جي ڪتاب ”پورٽريٽ ٿيل پيڙا“ جي مهورت ابراهيم ڪرل جي صدارت ۾ پريس ڪلب نواب شاھ ۾ ٿي، 6 آڪٽوبر 2024ع تي سراج جوڪي جي شعري مجموعي ”اکڙيون نينهن نديون“ جي مهورت نور چاڪراڻيءَ جي صدارت ۾ عليز هوٽل نوابشاھ ۾ ٿي، ۽ 16 فيبروري 2025ع تي ناليواري شاعره خالده منير جي شعري مجموعي ”تنهنجي شاعره“ جي مهورت رخسانا پريت چٽو جي صدارت ۾ پريس ڪلب نوابشاھ ٿي.

انهن پروگرامن کان سواءِ سنڌي ادبي سنگت شاخ نواب شاھ 2025ع ۾ ستار سندر جي، سراج جوڪي جي شاعريءَ تي، مختلف ليکڪن جي لکيل لکڻين تي سهڻيل ڪتاب ”ڪجهه شاعريءَ جي باري ۾“ ڇپايو. اهڙيءَ ريت سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ مختلف وقتن تي ٻيا به ڪوڙا اهر پروگرام ڪرايا.

ٻئي طرف سنڌي ادبي سنگت شاخ نوابشاھ جون دستوري گڏجاڻيون مختلف وقتن تي مختلف جاين تي ٿينديون رهيون آهن. جن ۾ سينيئر دوستن کان ٻڌل ڳالهين مطابق، اهي غريب آباد ۾ سائين پير ضياءُ خياريءَ جي جڳهه تي، مير عبدالرسول مير جي جاءِ تي ۽ ڪڏهن استاد صالح بلو جي جاءِ تي ٿينديون هيون. جڏهن ته اهي گهڻو وقت سائين منظور حسين قريشيءَ جي ڪري جي پي ڊي سي هاءِ اسڪول جي لائبريري ۾ ٿينديون هيون (جن ۾ 1991ع کان وٺي مان به شرڪت ڪندو رهيو آهيان).

ان کان اڳ ۾ سنگت نواب شاھ جو گڏجاڻيون قاضي فيض محمد جي وڪالت واري آفيس ۾ ٿينديون هيون. جيڪا آفيس عيد گاه جي دڪانن ۾ اسپتال روڊ سان هئي. ان کان پوءِ مراد قريشي، سارنگ سهتي، ضراب حيدر ۽ حسرت شاهائيءَ جي اڀريگيشن جي پراڻي آفيس جي ڪواٽر ۾، ته ڪڏهن سڪرنڊ روڊ تي اڳوڻي دلشاد سينيما جي بلڪل سامهون سرور هوٽل تي عرفان سمي وٽ ٿينديون هيون. ان کان پوءِ رفيع جت جي قاضي احمد موڙ تي گڏجي اڏي جي آفيس ۾ به گڏجاڻيون ٿينديون هيون. رند هاٿوس، سڪرنڊ روڊ، نواب شاھ يا سڪندر آرٽ گيلري ۾ پڻ گڏجاڻيون ٿينديون هيون. هاڻ اهي گڏجاڻيون ايڇ ايمر خوجا لائبريريءَ جي پارڪ ۾ ٿينديون آهن.

سنڌي ادبي سنگت نوابشاھ جو ڪجهه سالن جو رڪارڊ هن وقت ڪجهه رجسٽرن جي صورت ۾ ستار سندروت سنڀالي رکيل آهي. ان سان گڏ، جڏهن مان سنگت نوابشاھ جو 8 ڊسمبر 2024ع کان 26_ 2025ع تائين سيڪريٽري هئس ته، ان دور جي سنگت جي ڪارڪردگي هڪ ننڍڙي ڪٽاڙي جي صورت ۾ ستار سندر سهيڙي آهي. ان طرح جيڪڏهن سنگت نوابشاھ جو سمورو رڪارڊ سهيڙي ڪتابي صورت ۾ ڇپايو وڃي، ته اهو پڻ سنڌي ادب جي تاريخ جو هڪ حصو بڻبو. ■

پاڪستان ۾ اُٺ

علي نواز راهمون

کير ۽ گوشت ڏئي سگهي ٿو، ان ڪري اهو روزگار، خوراڪ جي تحفظ ۽ موسمي موافقت لاءِ هڪ پائيدار متبادل پيش ڪري ٿو. ان هوندي به، پاڪستان دنيا جي وڏن اٺ پاليندڙ ملڪن مان هڪ هئڻ باوجود، اٺ اسان جي معيشت ۾ گهڻو ڪري غير منظم، ڪمزور مارڪيٽنگ ۽ سرڪاري پاليسين ۾ نظرانداز ٿيل رهيو آهي.

سنڌ ۾ ريگستاني ۽ سامونڊي پٽي اٺ پالڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪري ٿي. ٿرپارڪر، عمرڪوٽ، بدين، ٺٽو ۽ سجادول جھڙن ضلعن ۾ اٺ پالڻ جون ڊگهيون روايتون موجود آهن، خاص طور تي ٿري نسل جا اٺ پنهنجي سخت جان، ڊگهي اُچ برداشت ڪرڻ ۽ مناسب کير ڏيڻ جي ڪري مشهور آهن. سامونڊي علائقن ۾ اٺ آمد و رفت ۽ سامان کڻڻ لاءِ به استعمال ٿين ٿا، جتي مشيني سهولتون يا ته موجود ناهن يا مهانگيون آهن. ٿر جي ڪيترن ئي خاندانن لاءِ، ڏڪار جي سالن ۾ جڏهن ٻيا جانور مري وڃن ٿا، تڏهن ڏاچيءَ جو کير زندگيءَ جو سهارو بڻيل هوندو آهي.

پاڪستان ۾ سڀ کان وڌيڪ اُٺ بلوچستان ۾ آهن، جيڪي چاغي، خاران، نوشڪي، واشڪ، پنجگور ۽ آواران ضلعن ۾ پکڙيل آهن. انهن علائقن ۾ خانہ بدوش ۽ نيم خانہ بدوش قبيLEN جي معيشت جو بنياد اٺ آهن. ڪوهي ۽ براهوي نسل جا اٺ پنهنجي برداشت، ڊگها فاصلا طئي ڪرڻ جي صلاحيت ۽ گوشت لاءِ موزون هئڻ سبب اهميت رکن ٿا. جن

ڏاچيءَ جو کير، پنهنجي غيرمعمولي غذائي ۽ طبي اهميت باوجود، وڌيڪ نظرانداز ٿيل آهي. اهو وٽامن سي، بي وٽامن، آئرن، پوٽاشيم ۽ ميگنيشيم سان ڀرپور آهي. ڳئونءَ جي کير جي پيٽ ۾ ڏاچيءَ جو کير هضم ڪرڻ ۾ آسان آهي ۽ ان ۾ انسولين جهڙا پروٽين موجود آهن، جيڪي ذیابيطس جي سنڀال سان لاڳاپيل سمجهيا وڃن ٿا. ٿر، چولستان ۽ بلوچستان جي علائقن ۾ ڏاچيءَ جو تازو کير استعمال ڪيو وڃي ٿو، ۽ ان کي شفا بخش پڻ سمجهيو وڃي ٿو، پر ٿڌي زنجير، پروسيسنگ سهولتن ۽ تجارتي برانڊنگ جي کوٽ سبب اهو وڏي مارڪيٽ تائين نه پهتو آهي.

علائقن ۾ فاصلا وسيع ۽ بنيادي ڍانچو محدود آهي، اتي اٺ معاشي، ثقافتي ۽ لاجسٽڪ ڪردار ادا ڪري رهيا آهن. پنجاب ۾ اٺ پالڻ خاص طور تي چولستان ۽ ٿل جي ماڻهن جي ضرورت آهي. اهي بهاولپور، رحيم يار خان، بهاولنگر، لبه ۽ مظفرڳڙھ ضلعن ۾ به پالجن ٿا، چولستاني نسل جا اٺ ملڪ جي چاتل سڃاتل نسلن مان هڪ نسل آهي، جيڪو طاقت ۽ موافقت لاءِ مشهور آهي تاريخي طور آمد و رفت ۽ زراعت ۾ استعمال ٿيندڙ اهي اٺ هاڻي وڌندڙ طور گوشت ۽ قرياني لاءِ به وڪرو ڪيا وڃن ٿا. ڏکڻ خيبر پختونخوا، خاص طور ڊيرا اسماعيل خان ۽ ٽانڪ ۾ به اٺن جي ننڍي آبادي موجود آهي، جتي اهي گهڻو ڪري آمد و رفت ۽ کير لاءِ رکيا وڃن ٿا. جيتوڻيڪ اتي اهي گهٽ تعداد ۾ آهن، پر اهي پاڪستان جي خشڪ پٽيءَ ۾ پنهنجي اهميت رکن ٿا. سنڌ ۾ ٿرپارڪر، عمرڪوٽ ۽ ٻين اندروني ضلعن جون جانورن جون منڊيون وڏن شهرن جي منڊين سان ڳنڍيل آهن. پنجاب ۾ بهاولپور ۽ رحيم

ذوالفقار ناصر ساريو

رجب کي ڳوٺ مان ڪراچيءَ جهڙي روشنين جي شهر ۾ آڻي ڪافي ڏينهن ٿي چڪا هئا. هُن پاڻ سان جيڪو شمر آندو هئو سو ڪي ڏينهن اڳ ختم ٿي چڪو هو. سندس ڪپڙا ميرا ٿي چڪا هئا، پر اڃان تائين کيس ڪا نوڪري نه ملي هئي. شهر جي ڳاتي توڙ خرچن سندس کيسا خالي ڪري

يار خان ۾ انهن جون اهم منڊيون آهن، جڏهن ته بلوچستان ۾ ڪوئيٽا اٺن جي واپار جو وڏو مرڪز آهي. ڪراچي، حيدرآباد، سکر، لاهور، ملتان، فيصل آباد ۽ ڪوئيٽا اهي شهر آهن، جتي اٺ گوشت، قرياني ۽ ڪجهه حد تائين آمد و رفت لاءِ وڪرو ٿين ٿا. عيـدالاضـحيٰ کان اڳ انهن جي طلب ۾ تيزي اچي وڃي ٿي ۽ هزارين اٺ ٿر، چولستان ۽ بلوچستان کان وڏن شهرن ڏانهن منتقل ڪيا وڃن ٿا. اهي ڊگها سفر جانورن لاءِ ڏکيا هوندا آهن، جيڪي مناسب ٽرانسپورٽ ۽ منظم مارڪيٽ ڍانچي جي کوٽ کي ظاهر ڪن ٿا.

اٺ جو گوشت، جيڪو اڳ محدود سمجهيو ويندو هو، هاڻي اهو خاص طور ڪراچي ۽ ڪوئيٽا ۾ آهستي آهستي مقبول ٿي رهيو آهي. اهو ڳئونءَ جي گوشت کان گهٽ چرٻيءَ وارو، وڌيڪ پروٽين ۽ گهٽ ڪوليسترول وارو آهي، جيڪو صحت بابت شعور رکندڙ ماڻهن لاءِ پرڪشش آهي، پر برانڊ ٿيل سيلڊ چين، صفائي وارا ذبح خانا ۽ ويليو ايڊيڊ پراسيسنگ جي کوٽ سبب اهو شعبو اڃا غير رسمي حدن ۾ قيد آهي.

ڏاچيءَ جو کير، پنهنجي غيرمعمولي غذائي ۽ طبي اهميت باوجود، وڌيڪ نظرانداز ٿيل آهي. اهو وٽامن سي، بي وٽامن، آئرن، پوٽاشيم ۽ ميگنيشيم سان ڀرپور آهي. ڳئونءَ جي کير جي پيٽ ۾ ڏاچيءَ جو کير هضم ڪرڻ ۾ آسان آهي ۽ ان ۾ انسولين جهڙا پروٽين موجود آهن، جيڪي ذیابيطس جي سنڀال سان لاڳاپيل سمجهيا وڃن ٿا. ٿر، چولستان ۽ بلوچستان جي علائقن ۾ اٺ جو تازو کير استعمال ڪيو وڃي ٿو، ۽ ان کي شفا بخش پڻ سمجهيو وڃي ٿو، پر ٿڌي زنجير، پروسيسنگ سهولتن ۽ تجارتي برانڊنگ جي کوٽ سبب اهو وڏي مارڪيٽ تائين نه پهتو آهي.

کير ۽ گوشت کان علاوه اٺ جا وار سخت ۽ مضبوط ۽ گرمي برداشت ڪندڙ هوندا آهن. جن مان ڪمبل، رسا، خيما، غاليجا ۽ زين ٺاهيا وڃن ٿا. اٺ جي ڪل ٿلهي ۽ گهڻي وقت تائين هلندڙ هوندي آهي، تنهن ڪري ان مان جتيون، ٿيلها، بيلٽ، ڍول جي ڪل ۽ هٿ جي هنر وارين شين ٺاهڻ جي ڪم ايندي آهي. پر خاص پروسيسنگ ۽ ٻين گهريل سهولتن جي کوٽ سبب اهي شيون مڪمل طور استعمال ۾ ناهن اچي سگهيون.

اٺ مهانگا به آهن. نوجوان اٺ ڏيڍ لک رپين کان ٽي لک رپين تائين وڪرو ٿئي ٿو، جڏهن ته بالغ اٺ 3 لکن کان 6 لک رپين تائين وڪري ٿئي ٿو. سٺي نسل جا اٺ اڪثر 6 لک رپين کان وڌيڪ تائين پهچي سگهن ٿا، ۽ عيـدالاضـحيٰ دوران اعليٰ نسل جا اٺ ته 20 لک رپين کان به مٿي وڪرو ٿين ٿا. اهي قيمتون اٺ جي نسل، عم صحت ۽ موسر موجب تبديل ٿين ٿيون.

ڪوئيٽا، تربت، عمرڪوٽ، ميرپورخاص، حيدرآباد، سکر، بهاولپور (چولستان) ۽ رحيم يار خان جي منڊين ۾ وڪري جي لاءِ ملڪ جي ٻين حصن سان گڏ سرحدي علائقن مان به آندا وڃن ٿا.

پاڪستان مان اٺن جي برآمد خاص طور پاڙيسري ملڪن ڏانهن ٿيندي رهي آهي. ايران سان به ان جو سرحدي واپار جاري رهي ٿو. سعودي عرب ، گڏيل عرب امارات، افغانستان ۽ وچ اوڀر جي ملڪن ۾ به اٺن جي ڪهرج آهي. ■

ڪهاڻي

نوونڪينسي

چڏيا هئا. باقي وڃي ڪپڙن جو هڪ اڌ جوڙو ، پراڻو بوت ۽ تعليم جون سندون بچيون هيئس، جن کي هر روز ڪنهن نه ڪنهن آفيس ۾ رلائيندو وٺندو هو۔ ۽ هر نئين ڏينهن مايوسي ۽ ناڪامي جهڙا گهاٽ پنهنجي جهوليءَ ۾ گڏ ڪري رات گذارڻ لاءِ اچي پارڪ لڳ فوت پاٽ سندن ۽ ڪپڙن جي ٿيلهي مٿن کان رکي، اکيون ٻوٽي سمهي پوندو هو .

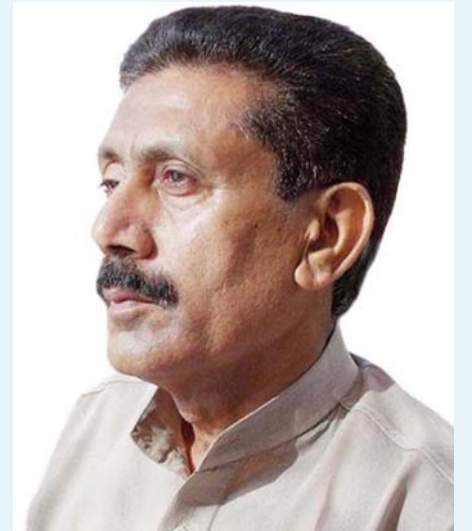
اڄ به صبح جو ساڳيو سندس سورن جو سج اڀريو .هيءَ صبح جو ساجهر اٿيو هو . هٿ منهن سامهون پبلڪ پارڪ جي نل تان ڌوڙي، بنا ڪنهن نيرن جي انهن آفيسن ڏانهن قدم وڌائڻ لڳو هو، جتان روزانو کيس جڳهه هوندي به ”نوونڪينسي“ جهڙو زهريلو آواز پڌڻو پوندو هو . اڄ به روزاني جيان سڄو ڏينهن رڻ بعد ڪابه نوڪري نه مليس . آخرڪار هارايل ڪنهن جواريءَ

وانگر ٿڪل قدمن سان پنهنجي ماڳ ڏانهن موٽڻ لڳو.

بک کان بيحال رجب جو من منجهيل هو. خيراتي ماني کائڻ سندس خمير ۾ شامل نه هو. اڄ پنهنجي زندگيءَ کان هو تمام گهڻو بيزار ٿي چڪو هو. سڄو شهر بتيبن جي جهرم سان جرڪي رهيو هو. روڊ تي هلندڙ گاڏين جا هٿيان ڦاڙيندڙ هارن ۽ بتيبن کيس بيزار ڪري رهيون هيون. دوڪانن، پتين ۽ کنين تي لڳل پينافليڪس کيس ڇيڙائي رهيا هئا. وڏيون وڏيون ماڙيون، رنگ برنگي بتيبن سان ڪنهن ڪنوار جيان لڳي رهيون هيون، جن کي هيءَ حسرت جي نگاهن سان ڏسي رهيو هو.

هلندي هلندي سندس قدمن ۾ اوچتو تيزي اچي وئي. رجب دنيا کان بي خبر پنهنجي ماڳ ڏانهن موٽي رهيو هو .

چر.... چر.... چر ... اوچتو هڪ تيز رفتار ڪارجي ڦيسڻ جو آواز وايومنڊل تي چائنجڻي ويو. سارو ماحول سانتيڪو ٿي ويو. سالن جي محنت جي سرٽيفڪيٽن جا پٺا سندس هٿ مان ڇڏائجي هوائن ۾ وڪري ويا. ■

غزل

اظهر ٻانيڻ

سرڻي سانجهيءَ منجهان هيءَ رات اُسرڻ ٿي گهري
ڪول وارن کي گهٽا جي ذات نڪرڻ ٿي گهري

شام جي سوني نگر تي ٿا پڪي پرواز ڪن،
آن انهيءَ منظر سنڌي سوغات اڪرڻ ٿي گهري

ٽار تان ڪا ٽار پئي ٿي پيار جو پاڻي پري
اوت ماڻي پياس جي ڪا ذات اجرڻ ٿي گهري

هو پهڙن تان ٿا جهڙا گيت ڳائيندا اچن
سرگمي سَرم مان نديءَ جي لات اڀرڻ ٿي گهري

ٿي گلن جي سونهن رنگت، نرم انگن کي ڇڏي
گڏ هو اسان ڏور خوشبوءِ تان اُڏرڻ ٿي گهري

رات روڳي روح آهي سوڳ آسياهي جتي
سائت صحرا جي چپن مان بات نڪرڻ ٿي گهري.

✱

مند آئي مڌر ڪيت خوشبو ٿيا
تون نه آئين مگر، ڇو نه آئين پيا؟

ننڊ ڏوران ڏنو، جاڳ جلندي رهي
سائت سڌڪي پئي رات ٻاري ڏيا

برف برسي ڪتي ڏور پربت مٿان
ٿر ٿڌيرو نه ٿيو باهه پڙڪا ٿيا

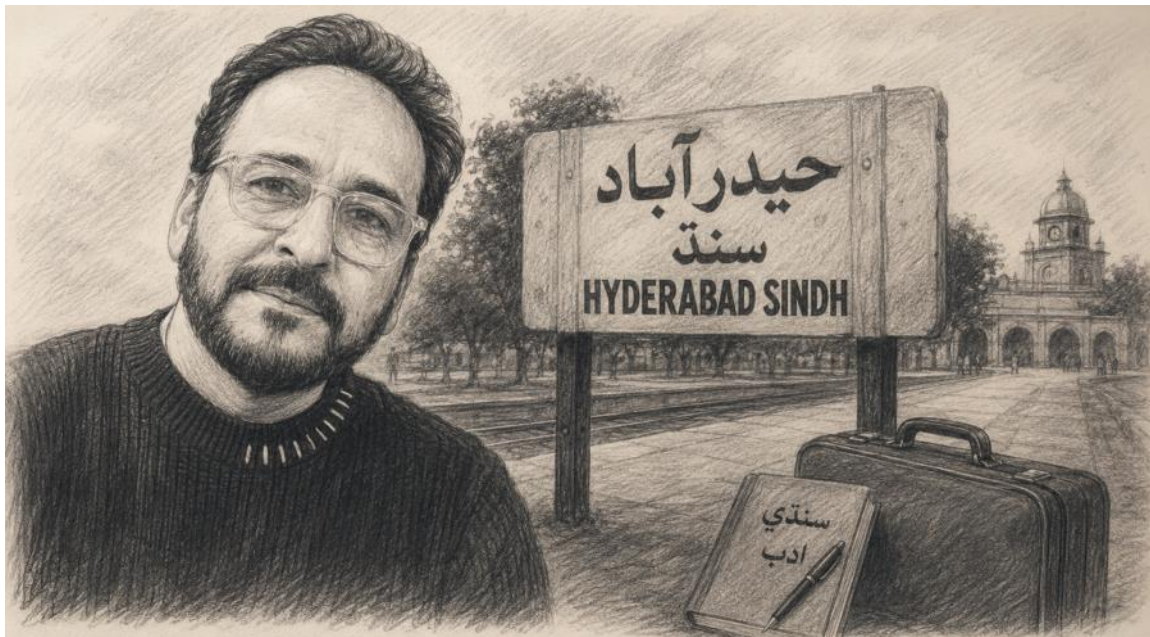
سمند جيئو وڏو پيار۔ پيالو پري
اوت مون ۾ اچي سانورا، ساڦيا

تنهنجي جهري مٿان ائن چڱو ٿيون چرن،
بادلن مان پيو چنڊ پاڻي ليا

اڳ ڪانهي بري چلهه آهي ٿڌي
اڄ به فاقا ڦڪي نيڻ چلڪي پيا

جڳ جيڏا ڇڏي سڀ ساڻي ويا
هڪلاهي ڪٿي ڪرهلڻ جي جيا!

هڪ ليکڪ جو نورالهدی شاھ کان پنهنجي ڪتاب تي راءِ لکرائڻ لاءِ حيدرآباد جو ڪيل پنڌ

ڊاڪٽر سڪينه سمون

اتفاق سان هڪ سنڌي ٻوليءَ جي ليکڪ ڊاڪٽر اعجاز سمي جو ڪتاب نظر مان گذريو، جنهن جو عنوان هو ”هڪ ليکڪ جو حسين خواب.“ ان ڪتاب ۾ مصنف پاران لکيل تفصيل پڙهندي آئين محسوس ٿيو، جڏهن اسان جي سماج ۾ پتو معيار موجود آهي. اسان وٽ سينئر ۽ جونيئر جو فرق تمام گهڻي اهميت رکي ٿو. اسان جا اديب ۽ شاعر وڏيون وڏيون ڳالهيون ضرور ڪندا آهن، اسٽيج تي بيبي مائٽن کي همٿائيندا به ضرور آهن، پر حقيقت ان جي ابتڙ هوندي آهي. ڏٺو وڃي ته اسان جي سماج جي نئين نسل ۾ وڏي ذهانت ۽ صلاحيتون موجود آهن، پر اسان وٽ هيري کي تراشن واري اک نه آهي. لکندڙ جڏهن پنهنجي ڪا

ڊاڪٽر اعجاز سمون لکي ٿو ته، ”سال 1998ع هيو. سندس ڪهاڻين جو پهريون ڪتاب ’ڪمري ۾ لڳل تصوير‘ جيڪو يارهن ڪهاڻين جو مجموعو هو، ڇپجي رهيو هو. ڪتاب جو مهاڳ سائين سليم ڪورائي لکيو هو. باقي ڪتاب جو بيبڪ پيڇ، جيڪو مون چاهيو پئي ته اهو به ڪنهن سينئر ڪهاڻيڪار کان لکرايان، جيئن هر نئون ليکڪ چاهيندو آهي. منهنجي دوست امراقبال مون کي چيو ته، ’منهنجي صلاح وٽ ته، بيبڪ پيڇ نورالهدی شاھ کان لکراءِ. مرڪي پير. امر جي ڳالهه دل کي وڻي ته ڏاڍي.... وڏي حب ۽ چاهه سان اکين ۾ خواب سجائي دوست کي وٺي حيدرآباد ڏانهن روانو ٿيس.“

هڪ گيت ۾ ڏسندا رهياسين. اوجتو هڪ گيت تي نظر پئي، جنهن تي هڪ تختي لڳل هئي، جنهن تي لکيل هو، ’سنڌ جي فنڪار تاج ملتانِي‘. نالو پڙهندي ڄڻ جسم ۾ توانائي اچي ويئي ۽ مايوسي ختم ٿيڻ لڳي. اسان تڪڙا تڪڙا بنگلي ڏانهن وڌياسين. دروازي تي بيل ڪئي سين. هڪ ماڻهو اندران نڪتو مون (مصنف) چيس، ’اصل ۾ سائين، اسان کي سائنس نورالهدی شاھ سان ملڻو آهي. انهيءَ جو بنگلولپي نه ٿو. توهان جي گهرجي تختي پڙهي سوچيوسين، متان توهان وٽان سائنس جي گهر جو پتو ملي وڃي.“

”ان ماڻهوءَ اسان ڏانهن ڏٺو ۽ چيائين ته، ’پهرين هتي رهندي هئي، پهرائ اسان کي خبر نه آهي ته سندس گهر ڪٿي آهي.‘ مايوسي وري ڄڻ ول جيان وڪوڙي ويئي. ٽڪجي پياسين. سامهون هونل هئو. مان (ڊاڪٽر اعجاز) ۽ دوست (نظير سومرو) وڃي هونل تي ويٺاسين. بيري کي چانهه لاءِ چيو سين. بيرو چانهه کڻي آيو. انهيءَ کان پڇيو سين ته، ’هتي ڪو ميڊم نورالهدی شاھ جو بنگلو آهي ڇا؟ اسان کي چار پنج ڪلاڪ ٿي ويا آهن، پر ڪو پتو نه ٿو پوي. ڇوڪرو مرڪيو ۽ چيئين، هو سامهون پريان واڏو واه ٽپي، ٻه بنگلا ڇڏي ٽيون بنگلو ميڊم نورالهدی شاھ جو آهي.“

اسان ۾ ڄڻ ساهه ٻڄجي ويو. اسان تڪڙا تڪڙا بنگلي جي گيت تائين پهتاسين. آئين تي محسوس ٿيو ڄڻ ’اجايل پنهنجي اڃ اجهائڻ لاءِ ڪنهن ڪوهر تي پهتو هجي.“

وڌيڪ قصو اوهان مٿي ڄاڻايل ڪتاب ۾ پڙهو.

ڊاڪٽر اعجاز سمي جا هيئر تائين هي ڪتاب شايع ٿي چڪا آهن: ”ڪمري ۾ لڳل تصوير“ (ڪهاڻيون)، (2) ”فائيل ۾ بند ٿيل هڪ ڇوڪري، (ڪهاڻيون)، (3) ”تنهنجي دل ۾ هوندي به اڪيلا“ (ڪهاڻيون)، (4) ”بي خوف هوائين“ (ناول)، (5) ”منهنجي ڌيءُ ڏاهي آهي (ڪالم)، (6) ”مرادن“ (ڪهاڻيون)، (7) ”جهڙي صورت سج خاڪا،“ (8) ”پاڳون تي ڀڳوان جي ڳولا ۾“ (ڪهاڻيون) ۽ (9) ”هڪ ليکڪ جو حسين خواب“ (ڪهاڻيون). ■

لکڻي لکي ٿو ته پوءِ پلي اها ڪهاڻي هجي، يا شاعري، ان ذريعي ليکڪ پنهنجي پڙهندڙن سان پيار ۽ محبت جو هڪ رشتو جوڙيندو آهي. ان حوالي سان مان هتي ڪتاب ”هڪ ليکڪ جو حسين خواب“ جي مهاڳ جا ڪجهه حصا ڏيان ٿي، ته جيئن منهنجي ڳالهه پڙهندڙ کي چڱي طرح سمجهه ۾ اچي وڃي.

مصنف ڊاڪٽر اعجاز سمون لکي ٿو ته، ”سال 1998ع هيو. پنهنجي ڪهاڻين جو پهريون ڪتاب ’ڪمري ۾ لڳل تصوير‘ جيڪو يارهن ڪهاڻين جو مجموعو هو، ڇپجي رهيو هو. ڪتاب جو مهاڳ سائين سليم ڪورائي لکيو هو. باقي ڪتاب جو بيبڪ پيڇ، جيڪو مون چاهيو پئي ته اهو به ڪنهن سينئر ڪهاڻيڪار کان لکرايان، جيئن هر نئون ليکڪ چاهيندو آهي. منهنجي دوست امراقبال مون کي چيو ته، ’منهنجي صلاح وٽ ته، بيبڪ پيڇ نورالهدی شاھ کان لکراءِ. مرڪي پير. امر جي ڳالهه دل کي وڻي ته ڏاڍي، پر نورالهدی شاھ تائين هڪ نئين ليکڪ جو پهچڻ ڏکيو هو. وري ڪتاب تي لکرائڻ ان کان به وڌيڪ ڏکيو ڪم هو. پوءِ به مون پنهنجي دوست امراقبال سان ها ڪئي.“ (ص 9)

مصنف وڌيڪ لکي ٿو ته، ”وڏي حب ۽ چاهه سان اکين ۾ خواب سجائي دوست کي وٺي حيدرآباد ڏانهن روانا ٿياسين. (نورالهدی شاھ جي) گهر جي به خبر ڪا نه هئي. بس ڪنهن ٻڌايو ته، ميڊم نورالهدی شاھ حيدرآباد ۾ رهندي آهي. خيرپور مان سکر ٿرڻ ۾ ويهي حيدرآباد پهتاسين. هونل تي رات گذاري سين. صبح جو ساجهر تيار ٿي نڪتاسين ۽ سوچيوسين ته، ريڊيو اسٽيشن تي رڃون ٿا، اتان ڪا نه ڪا خبر پوندي. خير سان ريڊيو اسٽيشن تي پهتاسين. اتي نصير مرزا ۽ جهانگير قريشيءَ سان ملاقات ٿي. نصير مرزا ٻڌايو ته، ”سائنس نورالهدی شاھ جو قاسم آباد ۾ بنگلو آهي، واڏو واه ڀرسان رهندي آهي.“

”اسان اتان هڪ آتو رکشا ۾ ويٺاسين ۽ ان کي چيو سين ته، اسان کي قاسم آباد واڏو واه تي وٺي هل. رکشا وارو سڄي قاسم آباد گهميو. نه رکشا واري کي خبر نه ڪا اسان کي خبر. جنهن کان پڇون، ڪنهن جي ذهن جهٽڪو کاڌو ٿي ڪو نه ٿي. هڪ ڪالونيءَ کان ٻي ڪالوني. هڪ

نصيبان

ثمينه ميمڻ

اڄ هن جي زندگيءَ جو فيصلو ٿيڻ وارو هئو، پر هن کي ڪا ڪل ٿي نه هئي. ٻارهن سالن جي نصيبان ٻاهر گهٽيءَ ۾ پنهنجين هڪجيڏين سان راند ڪري گهر موٽي نه، اوطاق ۾ مردن جي ميڙ تي نظر پيس، جيڪي وڏي آواز ۾ ڳالهائي رهيا هئا. پر هيءَ سمجهي ڪجهه نه سگهي هئي. نصيبان جيئن ئي گهر جي اوت وٽ پهتي ته پنهنجي ماءُ جي اکين ۾ ڳوڙها ڏٺائين. ماڻهس زور سان کڻي ڀاڪر پاتس. جڻ اڄ ئي نصيبان هن کان ڪسجن واري هئي. ماءُ جو ڀاڪر ۽ ان جا لڙڪ ڏسي هيءَ حيران ٿي. شام جو به گهر ۾ جڻ راڪاس گهمي ويو هئو. ننڍڙي ڪچڙي ذهن ۾ هن کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي آئي ته آخر ڇا ٿيو آهي؟ سندس ڏاڏي، چاچي، چاچا، پيءُ ۽ ماءُ جا چهر لٽل هئا. رات جي پوئين پهر ۾ اکر ۾ سڀ سمهيل هئا. هن کي اوچتو جاڳ ٿي ته هن پنهنجي ڏاڏي ۽ چاچيءَ جو آواز ٻڌو، جيڪي چئي رهيا هئا ته، ”فيصلو اهوئي ڪرڻو پوندو ته نصيبان جو سڱ ڏيڻو پوندو، نه ته ڪيئي خون ٿيندا.“

”مان چوان ٿو منهنجي پٽ رب نواز ڪو گناهه ڪيو ٿي نه آهي. پوءِ پنهنجي ڌيءَ کي ڇو ٻوهي ۾ وجهان؟ هوءَ اڃان معصور آهي. اسڪول ۾ پڙهي ٿي. مان اهو ظلم ٿيڻ نه ڏيندس.“ سندس

بابا جو آواز الاهي تيز ٿي ويو. ”صابو وڏيري اڳيان ڪوڙ ڳالهائيو ته منهنجي پٽ رب نواز سندس ننگ ۾ هٿ وڌا آهن، ۽ اهو هاڻ منهنجي ڌيءَ سان شادي ڪري ۽ مان پنهنجي ڌيءَ سڱ چٽيءَ ۾ سندس پٽ سان پرڻايان.“

”مان پنهنجي ننڍڙي ڌيءَ انهن کي سڱ چٽيءَ ۾ حوالي نه ڪندس.“ بابا الاهي جذباتي ٿي پنهنجو فيصلو ٻڌائي رهيو هو.

”پٽ راج جو فيصلو آهي. شادي ته هونئن به ڌيءَ نصيبان جي ڪٿي به ڪرائينداسين. وڏي ڳالهه جيئن جو چوڪرو به مشترڪ پاس آهي. مڇي مانيءَ وارا آهن. نصيبان کي منو ڪونه پائيندا. انهن کان مهلت گهرون ٿا، جڏهن نصيبان وڏي ٿي ته پوءِ ئي ان جو سڱ ڏينداسين. بس منهنجو فيصلو اهو ئي آهي. توهان ٻنهي کي مڃڻو پوندو. نه ته راج ڀاڳ کان وينداسين.“

گهر جي وڏي جو فيصلو سڀني کي مڃڻو پيو. رات جي سانت ۾ نصيبان جي قسمت جو فيصلو ٿي ويو. ڪٽ تي ساڻس گڏ سمهيل سندس ماءُ نصيبان کي زور سان ڀاڪر پاتو. اکين مان ڳڙيل ڳوڙهن سندس چولي کي پساڻي ڇڏيو.

سال اندر سندن گهر ۾ سندس ڀاءُ رب نواز جي ڪنوار به لاڏ ڪوڏ سان پرڻجي آئي. ان وقت نصيبان ڇهين ڪلاس ۾ پڙهي رهي هئي. جڏهن ساماڻي ته جلدي سندس شاديءَ جا سانباهه شروع ٿي ويا.

شاديءَ رات ڳهن سان ڳاڙهي جوڙي ۾ سجيل ڪنوار کي جنهن ٿي ڏنو، تنهن ٿي نصيبان جي نصيب کي ڏنو ۽ ڪجهه مايون هڪٻئي کي سرباڻن ۾ چوڻ لڳيون: ”اهڙي پرڻي ترڻي گهر ۾ وڃي راج ڪندي.“

”نالو جو نصيبان اٿس نالي جيان واقعي نصيبن واري آهي،“ ٻيءَ مانيءَ چيو.

چوڏهن سالن جي نصيبان کي خبر ئي نه هئي ته هن جو نصيب ڪهڙو آهي. بس ٻارن وانگر ڪنهن مهل پاڻ کي ٿي ڏٺائين ته ڪنهن مهل پاتل ڪپڙن ۽ زيورن کي، پر جڏهن ماءُ تي نظر ٿي پيس ته ان جي اکين ۾ صرف گونگا ڳوڙها هئا، جيڪي احتجاج ڪندي ڪڏهوڪو ٽڪجي چڪا هئا. نصيبان کي لڳو ته هن جي پيءُ ماءُ جي گهر مان وڃڻ تي سندس ماءُ رني ٿي. پر سندس ماءُ ته هن مرداڻي سماج جي فيصلي تي ٿي رني. هوءَ اندر ۾ پورا پورا ٿيل هئي، ۽ اکين ۾ سوين التجائون هيس، جيڪي ڪنهن به نه ٿي سمجهيون.

نصيبان موڪلاڻيءَ مهل صرف ماءُ جي اکين ۾ نهاري سگهي هئي. شروع ۾ نصيبان نئين گهر ۾ نون ماڻهن کي ڏسي پريشان ٿي وئي هئي، پر سندس گهرواري ماڻڪ سندس ڊپ کي ڌيان ۽ پيار سان ختم ڪيو. ماڻڪ پڙهيل ڳڙهيل نوجوان هئو. ڪنهن اسڪول ۾ استاد هئو.

آهستي آهستي هوءَ هن نئين گهر جو حصو ٿي وئي. سندس سس پڻ هن جو خيال رکندي هئي. نصيبان سس سان پڻ ڪم ڪار ۾ هٿ وندرائيندي هئي. پنهنجي مانيڻي طبيعت جي ڪري هوءَ سڀني جي دل ۾ گهر ڪري وئي. نصيبان جي ماءُ جڏهن پنهنجيءَ ڌيءَ کي خوش ڏسندي هئي ته سندس نصيب تي خوش ٿي ويندي هئي. بس هڪ ارمان هئس ته هوءَ نصيبان کي وڌيڪ پڙهائي نه سگهي.

ڪجهه عرصي بعد نصيبان ٻارڙن جي ماءُ به ٿي وئي. ماڻڪ مٿانئس وڌيڪ اول گهول ويندو هئو. پر ڪجهه سالن ۾ نصيبان جا نصيب نظري ويا. ماڻڪ ڪينسر جهڙي موذي مرض ۾ وڃي ويو. ٻن ٽن سالن اندر سندن الهه تلهه ڪهي ويو.

سندن معاشي حالتون اهڙيون ٿيون جو کين گهر به وڪڻڻو پئجي ويو. ماڻڪ زندگيءَ جي جنگ هارائي ويو. نصيبان اڪيلي ٿي ويئي. سندس سهرو ۽ سس به پنهنجي پٽ جي ڪمهي موت جو صدمو سهي نه سگهيا ۽ ٿوري عرصي ۾ هو به گذاري ويا. ٻن ٻارن جي ماءُ نصيبان اڃان ارڙهن سالن جي هئي. سندس دنيا اجڙجي وئي. ٻارڙا کڻي اچي مائٽن ۾ ويٺي. اتي به جنهن ڀاءُ جي سڱ چٽيءَ ۾ هي ڏينهن ڏستا پيس. اهو به جڻ پاڻ تي هن کي بار سمجهڻ لڳو. پر سوال اهو هو ته هيءُ به ٻارڙا کڻي ڪيڏانهن وڃي؟ ڪو اجهو ئي نه رهيو هئس.

وري به سندس ڏير هن ۽ سندس اولاد تي هٿ رکيو. ۽ ڳوٺ ڇڏي جيڪو ٿورو گهڻو هئس، اهو وڪڻي پنهنجي ڀاءُ جي هنن ٻارن کي وٺي شهر ڪماڻ لڏي نڪتو. شهر جي هن هٿان واري زندگي ۾ ڏينهن رات هڪ ڪري سڀني جو بيت پالڻ لڳو.

نصيبان چاهيو ته هوءَ ڪنهن تي بار نه ٿئي. ڌيءَ ۽ پٽ پڻ وڌا ٿي رهيا هئس. هن چاهيو ته سندس ٻئي ٻار ڪنهن اسڪول ۾ داخل ٿين. ان لاءِ هن هڪ ڏينهن همت ڪري پنهنجي ڏير کان اجازت گهري ته هوءَ ڪنهن گهر ۾ پورهيو ڪري پنهنجا ٻار پڙهائڻ چاچي ٿي. ان سان گڏ پورهيو ڪري گهرجي به مدد ڪرڻ چاهي ٿي.

سندس ڏير کيس اول اهڙي اجازت نه ڏني ۽ اهو چيو ته، ”اسان خانداني ماڻهو آهيون، ماڻهه ڇا چوندا.“

”ادا پورهئي ۾ ڪو عيب نه آهي،“ نصيبان کيس سمجهائيندي چيو. نصيبان جي گهڻي زور ڀرڻ تي، ڪجهه ڏينهن ۾ سندس ڏير کيس اهڙي اجازت ڏيڻ تي راضي ٿي ويو.

نصيبان کي به، خدا جي قدرت سان پاڙي ۾ ٿي، هڪ بنگلي ۾ ڪم ملي ويو. خدا ترس ڊاڪٽريائي فرحين کي پنهنجن ننڍڙن ٻارڙن جي سنڀال لاءِ نصيبان جهڙي ئي ڪنهن عورت جي ضرورت هئي. نصيبان پنهنجي ٻارڙن وانگر ڊاڪٽريائيءَ جي ٻارڙن جو خيال رکڻ لڳي. ڊاڪٽر فرحين پڻ سندس وڌ کان وڌ خيال رکڻ لڳي. فرحين، نصيبان جو پنهنجي ٻارن جي پڙهائڻ لاءِ شوق ڏسي هن انهن جي پڙهائيءَ جو به خرچ پنهنجي ضمي ڪڍي ورتو.

نصيبان پنهنجي ٻنهي ٻارڙن کي سرڪاري اسڪول ۾ پڙهايو. هاڻي هونيورسٽيءَ جا شاگرد هئا. ٻنهي ٻارڙن پنهنجي پنهنجي شعبي ۾ پهرين پوزيشن ۾ ڊگري حاصل ڪئي ته نصيبان جي خوشيءَ جي انتها نه رهي.

ان رات جي پوئين پهر ۾ گهر ۾ سڀ گهر نند ۾ پيل هئا، پر نصيبان کي خوشيءَ مان نند نڪي آئي. اڄ هن جا سمورا ٿڪ لهي ويا هئا. کيس لڳو ٻارڙن کي پڙهائڻ جو خواب پورو ڪري هن جڻ پنهنجو نصيب ٻيهر ٺاهي ورتو آهي. ■

توڪي الماس اڪين ۾
تن جو هاءِ لهد املهد
به سندر، سندر ها ڪلهه
ٿي سُني سڀ سڪين ۾

پرين السجهي ويو آهيان
نيٺ ڀرولي جهڙا
ها پر پرجهي ويو آهيان
هٿ ڪڙولي جهڙا

ته اڪين ۾ قييد رکي آ
ويندس اميد رکي آ

پيار

طوفان لڳي ٿو ڏس هي ڳالهه سڏي آ
مون ڏي ڏس ۽ منهنجي هڪڙي ڳالهه به سڻ

آرهڙ ڪڏهن ريت هجي ٿو
توڪي پڪڙيان، تون پجين ٿي

هي توين هانءُ ٿو پياش ٿئي
آءُ سڀي وڃ دل جا ٽڪرا
هر خواب حقيقت ڪاش ٿئي
گنديبا هن ني گل جا ٽڪرا

آنءُ وري به جفا ٿو چاهيان
توسان ڪرڻ وٺا ٿو چاهيان

نيٺ پرين جا

نيٺ پرين جا تحرير ڊگهي
پڙهان ۽ تن کي سمجهان
نه نڪران تن منجهان
۾ ڪاڻي زنجير ڊگهي

حيدر مھراڻيءَ جي
شاعري

سافيت

جيئڻ ٿو چاهيان

آنءُ پرين جيئڻ ٿو چاهيان
جذبڻ کي ابلاغ ڪهي ٿو
نئون ڍنگ سراغ ڪهي ٿو
هي ڇا مان ڇا ٿي ويو آهيان

آنءُ هجان ٿو تون به هجين ٿي
سبز سرنهن جو ڪيت هجي ٿو

مجيب اوڻي جي ڪهاڻي ڪتاب جو مختصر جائزو

غير موزون موسم جون موزون ڪهاڻيون

پروفيسر ڊاڪٽر نظير احمد کوکر

زندگيءَ جي پيڙائن جا عڪس ۽ اولڙا، جيڪي حقيقي زندگيءَ ۾ ڪهاڻيڪار کي شايد ايترو نٿا ڏکڻين جيترو اهي ڪهاڻين ۾! ڇو تہ ڪهاڻين جا ڪيترا ڪردار سندس هٿان قتل ٿيندي وڃن جو ڊپ ٿو محسوس ٿئيس.

مجيب جون اڪثر ڪهاڻيون هيٺئين طبقي جي پيڙائن، ارمانن، محرومين، ويڳاڻپ، رولاڪين ۽ اڪيلائن، بي قرباتي، بي گهري، بي روزگاري، ۽ بي وطنيءَ جي ڪيفيتن کي بيان ڪندڙ ڪهاڻيون آهن. اهي ڪهاڻيون پڙهندي محسوس ٿئي ٿو تہ ڄڻ اهو سڀ ڪجهه ساڻس ڪنهن اڳئين جنم ۾ ٿي گذريو هجي!

کيس وڌيڪ تنها ڪري ڇڏين ٿا. مجيب پنهنجي ڪهاڻي ”ڪهاڻيءَ جي صليب تي تنگيل شخص“ ۾ لکيو آهي تہ: جيڪڏهن ڪهاڻين جا ڪردار ائين ئي ماريندو رهيس تہ، هڪ ڏينهن اڪيلور هجي ويندس...” هن ڪتاب ۾ 21 ڪهاڻيون ڏنل آهن، جن مان ”اڪيلائيءَ ۾ گهيرجي ويل وجود،“ ”خواب آور ماڻهوءَ جي دماغ جو ايڪسري“ ”بي وسيءَ جي بارش“، ”پهرين ماڻهوءَ جي آخري ڳالهه“، ”ڪهاڻيءَ جي صليب تي تنگيل شخص“ ۽ ”هي ماڻهو آهن يا ماڪوڙا“ اهڙيون ڪهاڻيون آهن، جيڪي ڪهاڻي يا ڪهاڻيڪار بابت آهن يا انهن ۾ سڌي يا اڻ سڌي طرح ڪهاڻيڪار خود موجود آهي؛ جن ۾ هن پنهنجي داخلي ڪيفيتن کي لاشعور مان ڦٽي نڪتل فلسفياڻن ويچارن کي ظاهر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

ٻيون وري نجر عباسي جي ڪتاب ”ڪهاڻيءَ جو ڪافلو“ وانگر ڪهاڻين جون ڪهاڻيون آهن. باقي ڪهاڻين ۾ ماحوليات، وطن پرستي ۽ سماجي يا انفرادي حالتن کان متاثر فردن جي لڪل نفسياتي آندَ مانڌَ جو احوال پيش ڪيو ويو آهي. ڪهاڻين جو بياني انداز، تجردي، علامتي، ناثراني، احساساتي ۽ الميائي آهي.

مجيب جون اڪثر ڪهاڻيون هيٺئين طبقي جي پيڙائن، ارمانن، محرومين، ويڳاڻپ، رولاڪين ۽ اڪيلائن، بي قرباتي، بي گهري، بي روزگاري، ۽ بي وطنيءَ جي ڪيفيتن کي بيان ڪندڙ ڪهاڻيون آهن. اهي ڪهاڻيون پڙهندي محسوس ٿئي ٿو تہ ڄڻ اهو سڀ ڪجهه ساڻس ڪنهن اڳئين جنم ۾ ٿي گذريو هجي!

ڪهاڻين جا ڪردار

مجيب جون ڪهاڻيون شوق سان پڙهيون وينديون اڃا بہ وڌيڪ مقبوليت ماڻينديون، اهڙي راءِ يا اڳڪٿيءَ جي حق ۾ اهو چئي سگهجي ٿو تہ، سندس ڪهاڻين ۾ موضوعن ۽ ڪردارن جي چوند سميت، اظهار جي انداز بيان، مقصديت ۽ فني ۽ فڪري گهرائي ۾ اهڙي سلاست، جدت، پراسراريت ۽ حيرت موجود آهي، جو پڙهندڙ ان کي پسند ڪن ٿا يا پسند ڪندا. ڳالهه کي وڌيڪ اڳڀرو ڪرڻ کان اڳ ۾ اهو ڏسون تہ مجيب جي هن ڪتاب ۾ ڏنل ڪهاڻين جا ڪردار ڪهڙا، ڪير ۽ ڪيئن آهن؟

ڪهاڻين جا ڪردار پنهنجو پاڻ کي پاڻ قتل ڪندڙ، لٽجي ويل ديس جا آخري گواه آهن. اهي اڪيلائيءَ ۾ گهيري جي ويل اهڙا وجود آهن، جيڪي رڳو خواب ڏسن ٿا يا خوابن جي کڙڪين مان ڏسڻ جا عادي ٿي ويا آهن. معاشري ۾ ماڻهپي کان نڪتل ماڻهن جي ناروا سلوڪ جو بار بار شڪار ٿيڻ، اڏيت ۽ ڀيڙا مان گذرڻ ڪري اهڙا ڪردار، ذهني خلل ۾ وڻجي، ماڻهن بابت اهو سمجهڻ کان قاصر آهن تہ: هي ماڻهو آهن يا ماڪوڙا؟! جيڪي سندن جسمن کي ماڪوڙن وانگر چنبڙي پٽي رهيا آهن؛ جنهن سبب هُو ساه جي رڳن ۾ تڪليف وارن لمحن مان گذرن ٿا.

انهن جي سينورجي ويل زندگيءَ جو سبب مٿن بيوسيءَ جي بارش آهي.

وسري ويل سڃاڻپ جي الميي وارا اهي ماڻهو ڪهاڻيءَ جي صليب تي تنگيل شخص وانگر آهن. اڻ ڏنل تماشي جي افسوس جو شڪار اهڙا ڪردار خوشبوءِ کان خوفزدہ ٿي ويل آهن. نڌڻڪين قبرن جا وارث ۽ زندگيءَ جي رڻ پٽ تان گم ٿي ويل اهي ماڻهو فقط چترڪار جي ڪينواس تي هلندڙ غير موزون موسر ۾ گذاريندڙ شخصن مثال آهن.

مجيب جي هنن ڪهاڻين جا اڪثر ڪردار هيٺئين طبقي جا پيڙيل ۽ نظرانداز ڪيل خانہ بدوش، لاڏاڻو، رولاڪ، مال چاريندڙ، گهروپڙڙا ۽ ڪاپاڙڪو ڌنڌو ڪندڙ آهن. ”اڻئين ۽ ڇاڙهين“ وانگر ايترا غريب آهن، جو صبح جو تيشا کڻي گهران مزوريءَ لاءِ نڪري، روزاني اجرت جي آسري تي ڦٽ پاتن تي ويهي، مزدوري لاءِ پاڻ وڪڻڻ وارا ماڻهو آهن. ڪي وطن جي اڪير سان سرشار، جلاوطن ٿيل ڪردار بہ آهن، جن کي پنهنجي اصل نسل ۽ گهر جو بہ پتو ڪونهي. ڪي جيل يا جيل اندر ڪرلين ۾ بند پيل آهن. تہ ڪي مورڳو ذهني مريض بنجي اسپتالن ڀيڙا ۽ ڊاڪٽرن جي ور چڙهيل آهن. اهي وڏ گهرائڻ سان واسطو رکندڙ امير، پڙهيل ۽ دانشور بہ ڪونه آهن. افسانوي دنيا ۾ عموماً غريب ۽ ڌڻڙيل هيرو، بنگلن ۾ رهندڙ ڪنهن وزير ۽ امير جي ڌيءَ سان پيار جا پيچ اڙائيندو آهن.

فلمي دنيا جي انهن افسانوي ڪردارن بجاءِ مجيب پنهنجي ڪهاڻين جي ڪردارن کي حقيقي دنيا سان هر آهنگ، سندن سماجي حيثيت ۽ رتبي مطابق محبوسائڻ سان پيار ڪندي ڏيکاريو آهي. مطلب تہ ڪاپاڙڪو ڌنڌو ڪندڙ بي گهر ماڻهن جون محبوسائون بہ بنگلن ۾ رهڻ واريون نہ ڀر در ڊرپٽڪنڊڙ خانہ بدوشٿيون آهن.

مجيب جي ڪهاڻين جا ڪردار ائين ڇو آهن؟ اهو هڪ الڳ سوال آهي. اسين تہ، ڪهاڻين معرفت اهڙن ڪردارن کان واقف ٿيون ٿا، اها گهڙي ڀل جيڪا انهن ڪردارن سان مجيب گذاري آهي، جنهن اک سان هن، انهن کي ڏٺو ۽ پرکيو آهي، شايد اسين ان طرح نہ ڏسي سگهون ها. ”جهڙا ٻڌاسون تهڙا ڏٺاسون“ موجب اهي ڪردار محض خيالي، ڪنهن ڏورانهين ڏيهه جا نہ آهن، پر پنهنجي سماج ۽ پنهنجي آسپاس موجود آهن.

ڪردارن جون نفسياتي حالتون ۽ ذهني ڪيفيتون
نفسياتي بيمارين يا ذهني مريضن جي حوالي سان ڪهاڻين جا ڪيترا ڪتاب منهنجي نظر مان گذريا آهن. منهنجي خيال ۾ مجيب هي ڪهاڻيون شعوري طور تي ذهني بيمارين (Mental Disorder) يا نفسياتي مريضن کي سامهون رکي نہ لکيون آهن. جيئن ڊاڪٽر ابراهيم خليل يا ڊاڪٽر سرور جون ڪهاڻيون آهن، جيڪي ذهني مريضن جي احوال يا علاج جي مارمن سان واسطو رکن ٿيون. ڪنهن هڪ اڌ کان سواءِ، مجيب جي باقي ڪهاڻين جا ڪردار اهڙا نہ آهن، جن کي چيو وڃي، ڪنهن ڊاڪٽر ڏانهن علاج لاءِ رجوع ڪيو ويو هجي، ڇو تہ هو گهڻين ۾ رلندڙ چرين جهڙا نہ آهن. اهو عجيب اتفاق آهي جو ليکڪ جو خيال اهڙن ڪردارن ڏانهن ويو آهي، جيڪي ڪن معلوم يا نامعلوم سببن جي ڪري اهڙي زندگي گذاري رهيا آهن، يا وري سندن لاڃَ شعور ۾ ڪن جينياتي موروثي يا معصوميت واري زماني جي ناخوشگوار واقعن جا اهڙا عڪس چڻيل آهن، جن جي ردعمل طور انهن جي زوين ۽ ڪيفيتن مان پاڻ مرادو اهڙيون علامتون (Syndromes) ظاهر ٿي پيون آهن، جن کي ذهني اينارملٽي (Mental Disorder) يا نفسياتي بيمارين جون علامتون سمجهيو وڃي ٿو.

زندگيءَ ۾ محبت جي ضرورت ۽ اهميت جي فلسفي کي واضح ڪندڙ، ڪتاب جي شروعات واري ”پنهنجو قتل ڪندڙ ماڻهو“ جي ڪهاڻيءَ وارو ڪردار، پنهنجي شخصي وجود کان ٻاهر نڪري، پاڻ کي گهروي ڏسڻ، پاڻ کي سڃاڻڻ ۽ نہ سڃاڻڻ يا ڪنهن ٻئي کي پاڻ جهڙو يا پاڻ کي ڪنهن ٻئي جهڙو سمجهڻ (Depersonalization Disorder) واري ذهني لا آبالي جي نفسياتي ڪيفيت ۾ جن فڪرائيز ۽ فلسفياڻين سوچن جو اظهار ڪري ٿو، تن کي ڪهاڻيءَ جي روپ ۾ پيش ڪيو ويو آهي.

شين جا بدليل ۽ عجيب ڏاڦا محسوس ٿيڻ، جيئن ”اڪيلائي ۾ گهيرجي ويل وجود“ ڪهاڻيءَ ۾ همراه کي تازي ڄاول ٻار جي عجيب خوشبوءِ محسوس ٿئي ٿي. ”خوشبوءِ کان خوفزدہ ٿي ويل شخص“ واري ڪهاڻيءَ جي ڪردار کي ماني کائڻ مهل، ڏيرن تي اڇلايل کاڌي جو ڌاڻڻو وڌيڪ سنولڳي ٿو، اڳتي هلي کاڌي جي خوشبوءِ هن کي پريشان ڪري ٿي. وڻندڙ يا اڻوڻندڙ بوءِ جو شدت سان محسوس ٿيڻ يا وري اهو سمجهڻ تہ اوچتو ڪو ڪمري ۾ داخل ٿيو.... ڇوڙين جي کڙڪڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ اچڻ... ائين سمجهڻ تہ زال پنيءَ ۾ ڪاتيون ٿي هئس... جيئن ”خوابن جي کڙڪيءَ مان“ واري ڪهاڻيءَ جي ڪردار جي ذهني ڪيفيت ڏيکاريل آهي، يا هڪ ٻي ڪهاڻيءَ ”آڌوري پورٽريت جو آواز“ ۾ گهر ۾ بوٽن سان هلندڙ ماڻهن جي پيرن جا آواز ٻڌڻ ۾ ٿا اچنس، پر ڇا ڄ ٿو ڪري تہ کيس ڪوبہ نظر نہ ٿو اچي. ڪنن ۾

ڪنهن شيءِ جي چٽجڻ جو آواز اچڻ، پينٽنگ مان گهوڙن جون ٽاپون ۽ ٺڪ ٺڪ جا آواز ٻڌڻ ۾ اچڻ، اهي سڀ ڪيفيتون ڪنهن ماڻهوءَ جو دماغي طور پتڪي وڃڻ واري نفسياتي بيماري Hallucinationجون علامتون آهن.

”خالي ڪرسيءَ جو ڌڪ“ جي ڪردار جي دماغي حالت بہ هيلوسنيشن واري آهي. ڪهاڻين جا اهڙا ڪردار جيڪي گهڻو اڪيلائي پسند آهن، نفسياتي حوالي سان اهي Diogenes

Syndromeجو شڪار سمجهيا وڃن ٿا.

”سينورجي ويل زندگي“ ۾ همراه خواب ٿوڏسي ۽ سوچي ٿو تہ اڳ ۾ هي ٿيو تہ پوءِ هيئن ٿيندو پاڙي ۾ ڪي بہ ڀائر شاديءَ رات مري ويا هئا تہ هي بہ شاديءَ رات مري ويندو. اها اهڙي ذهني خلل جي نشاني آهي، جنهن ۾ اڳ ۾ هيئن ٿيو هو، ان ڪري هاڻ بہ ائين ٿيندو وارو مغالطو (Fallacy)هڪ قسم جي ذهني خلل (Delusion)جي نفسياتي (Post hoc ergo propter hoc) حالت کي ظاهر ڪري ٿي.

”اڻ ڏنل تماشي جو افسوس“ جي علامتي ۽ نفسياتي ڪهاڻيءَ جي ڪردار کي لڳي ٿو تہ سندس عضوا سَن ٿي ويا آهن، ٻيا ماڻهو مهانڊن ۾ کيس پاڻ جهڙا لڳن ٿا. انهن جو زبانون ڊگهيون نظر اچن لڳنس ٿيون يا وري ڪهاڻيءَ جي پڇاڻيءَ واري لمحي ۾ هو اکين کان انڌو ٿي وڃي ٿو. اهي Syndromeجون هڪ هنڌ ۽ هڪ وقت مختلف نفسياتي علامتون آهن، جيئن Capgrass Syndrome، جنهن ۾ ٻين جا چهرَ پاڻ جهڙا نظر اچڻ لڳن ٿا يا Cotard Delusionجنهن ۾ اهو محسوس ٿئي تہ سندس عضوا ڪم نہ ڪري رهيا آهن.

ڪهاڻي ”بي وسيءَ جي بارش“ ۾ ڪردار جي ذاتي زندگيءَ جي اونهائين ۾ جهاتي پاتل آهي. هيءُ ڪهاڻيءَ جو نمونو امر لعل هنگر راڻيءَ جي ڪهاڻي ”ادو عبدالرحمان“ جهڙو آهي، جنهن ۾ عبدالرحمان ڪورٽ ۾ پنهنجي پاڻ سان مخاطب ٿي ڳالهائيندو آهي. مجيب جي هن ڪهاڻيءَ جو ڪردار پنهنجي همدرءِ ۽ وفادار زال جون ازدواجي ضرورتون پوريون ڪرڻ جي صلاحيت کان محروم ۽ ذهني خلل جو شڪار هجڻ ڪري، اَٿتو پنهنجي زال کي بي وفا سمجهڻ لڳو آهي. بنا سبب مڙس يا زال جو، پنهنجي جيون ساٿيءَ کي بي وفا سمجهڻ، اهو احساس (Jealous) هجڻ واري نفسياتي بيماري آهي.

”منزل ماڻهو کائيندي آهي“ ۾ وطن پرست ڪردار کان گهر، گهر جا رستا ۽ پنهنجو نالو ايتري تائين جو هن کان پڪين جا نالا بہ وسري وڃن ٿا. اهي دماغ ماڻوڦ ٿيڻ يا حد کان وڌيڪ ويسر (Alzheimer)جي نفسياتي بيماريءَ جون نشانيون آهن.

ازدواجي يا جنسي حوالي سان، پسند جي ساٿيءَ کان سواءِ جنسي تعلق، ذهني اينارملٽيءَ جو ڪارڻ ٿي سگهي ٿو. ”غير موزون موسر جي ڪهاڻي“ ڪتاب جي ٽائٽل واري ڪهاڻي ڪتاب جي آخري ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ فرائڊ جي ”جنسي نفسيات“ واري مشڪل فلسفي کي ڪهاڻيءَ جي روپ ۾ قابل فھر ڪري پيش ڪيو ويو آهي. ڪهاڻيءَ ۾ مذڪور شخص پاڻ سميت، آسپاس مڙني شين کي اينارمل ٿو سمجهي. سندس اينارمل محسوس ڪرڻ واري ڪيفيت جا جملي سبب محبوسا جي جدائي ۽ يادن سان جڙيل آهن، جنهن سبب هن جي سڄي حياتي هڪ ئي موسر مٿل ٿي وئي آهي.

”سينورجي ويل زندگي“ بہ هڪ خواب تي مشتمل ڪهاڻي آهي. ڪهاڻيءَ ۾ لفظ ”خواب“ بار بار ورجايل آهي. ڪهاڻي شروع ٿي خواب جي ذڪر سان ٽٽي ٿي: ”هن خواب ڏٺو تہ: شاديءَ رات سندس ڪٺوار مري ويندي...“ شروع کان پڇاڻيءَ تائين، هن ڪهاڻيءَ جي احوال ۾ خوابن متعلق ان روايتي تصور جي پوئواري ڪيل آهي تہ، خواب زندگيءَ ۾ اڳتي هلي، پيش ايندڙ حالتن ۽ واقعن جو اولڙو هوندا آهن. يا اهو تہ، ڪمزور دماغ وارري ماڻهوءَ جون سوچون خواب جو روپ اختيار ڪري وينديون آهن.

”خالي ڪرسيءَ جو ڌڪ“ ڪهاڻي بہ شروع کان آخر تائين خواب جي احوال تي مشتمل آهي. خوابن جي ضرورت ۽ اهميت بابت ڪهاڻي ”تڏڻڪي قبر جو وارث“ ۾ هن طرح چيل آهي: ”جنهن ماڻهوءَ جا خواب مري ويندا آهن، اهو ماڻهو بہ مري ويندو آهي، جنهن ماڻهوءَ وٽ ڪوبہ خواب ناهي، اهو ماڻهو زندهہ ئي ناهي!“

هنن ڪهاڻين جي اها بہ خوبي آهي تہ اهي مختصر ۽ گهڻو ڪري اڪيلي ڪردار واريون آهن، جن سان وڌ ۾ وڌ قريبي رشتن جهڙوڪ: زال ۽ ڌيءَ، پٽ ۽ پيءُ جي رشتيداري جي نسبت سان نزديڪين يا دورين وفادارين يا بي وفائن، تعلق يا لاتعلقي جي شڪلين کي بيان ڪيو ويو آهي.

هنن ڪهاڻين جي ٻولي بہ معياري، موجوده دور جي مروج ٻوليءَ جي عين مطابق، سولي، تڙ ۽ روان آهي. هنن ۾ ڪيتريون تشبيهون ۽ استعارا بہ ڪتب آيل آهن. مجموعي طور تي اُٿون پنهنجي ناقص راءِ موجب، مجيب جي ڪهاڻين جي ڪتاب ”غير موزون موسر جون ڪهاڻيون“ ۾ پيش ڪيل ڪهاڻين کي غير موزون موسر جون، موزون ڪهاڻيون سمجهان ٿو. ■

شاعري

غزل اطهر منگي

جنهن کي فطرت سان آ پيار
تنهن جي روح ۾ رنگ هزار

وڻ تڻ ڳالهائيندا آهن
غور ڪري ٻڌجي گفتار

پاڻي پي ٻوليٺو آهي
لهرن ۾ گيتن گونجار

من ٿي اڀاڻڪو پوندو آهي
وڌندو آهي جي ويچار

سوچ تي بند ٻڌڻ گهرجي
سوچ ڏئي جيڪا آزار

ذهن جي اڃ اجهامي ڪاڻي
اڃان وڏي جي ڪجي گفتار

وڻن جهڙي واڱڻاڻپ هن جي
جهرم جڏين جا جنسار

اطهر پنهنجا روح اجارا
پردو آ مرڪن مهڪار

نثري نظم بور چوڪري

شڪيل احمد

نصابي ڪتابن جهڙي هوءَ بور چوڪري
جنهن کان هر عمر چوڪريون به بيزار آهن
الائي ڇو مون کي دلچسپ لڳي ٿي ڪهاڻين جيان
ناولن جهڙيون هن جون عميق اکيون
مونکي پڙهائيءَ ۾ هر وقت رکن ٿيون مصروف
شاعريءَ جهڙا شيرين چپ ڏسي هن جا
دل گڏ ٿي ڳاڙي
آدم بيزار هن جي روح ۾
ڏسجان مان ڪنهن جن وانگر ويندس گهري
ڇا ياد ڪندي
هڪ ڏينهن هن جي جوانيءَ مٿان چڙهيل
نظر جو لاهي چشمو
کيس ڏيکاريندس عشق بهار
بس ٿورو انتظار

نثري نظم

آئون تنهنجيءَ دل مان نڪتل ماڻهو آهيان

گلزار احمد درس

توتي سوجيندي اکين ۾ لڙڪ اڇڻ
غير فطري عمل آهي
اڳي توتي سوجيندي مرڪندو
هٿس

تون جيڪا هاڻ منهنجي ناهين
تنهنجي خوابن ۾

آئون ناهيان رهيو

توتي سوجيندي

آئون پنڊ پهن ٿي ويندو آهيان

ڇو ته تنهنجي اکين ۾

منهنجي لاءِ ڳوڙها به ناهن رهيا

انتظار به ناهن رهيا

خواب به ناهن رهيا۔

آئون تنهنجي دل مان نڪتل ماڻهو آهيان

ان ڪري هاڻ پنهنجا لڙڪ ان وهائي تي هاريندو آهيان

جنهن ۾ منهنجي لڙڪن جون ڪيتريون ئي ڪهاڻيون لڪل آهن

درد، دوريون، نفرتون سڀ دل کي روڳ ڏيندڙن هجن ٿا

اهي درد پاڻ سان کڻي

سفر تي نڪتو آهيان

اهو سفر

جنهن ۾ انيڪ مشڪلاتون آهن

پرڏڪ کي طاقت ۾ تبديل ڪري

آئون هڪ نئين زندگي طرف پيو وڃان

جنهن ۾

اکين ۾ لڙڪ ناهن بچيا،

واري چئي رهي آهي

غزل

قاسم خاصخيلي

کلي تو کيڪاريو، سڀئي ٿڪ لهي ويا
تو مرڪي نهاريو، سڀئي ٿڪ لهي ويا

ها وسريل سبق وانگي وسريل هٿاسين
تو ساجن سنڀاريو، سڀئي ٿڪ لهي ويا

اميدون ختم سمجهي هلندا رهياسين
پٺيان توپڪاريو، سڀئي ٿڪ لهي ويا

نوازش تو ’قاسم‘ تي نرم مل ڪري هو
جامِ عشق پياريو، سڀئي ٿڪ لهي ويا.

وائي

عاجز غلام رسول ابڙو

وڪون ڪڏندو ٿو اچي

هن چنڊ سياڻي

وات لڏي آهي

ڳوڙها پيئندو ٿو وڃي

سڪيءَ وهائي

وات لڏي آهي

هُو ڏس ڦٽڪي ٿي پئي

رسمن جي گهاٽي

وات لڏي آهي

پنهنجا ٿا وڪامجڻ

غيرن جي ناڻي

وات لڏي آهي

جرڪي جرڪي آ ڪريو

ٿر ٿر تانڊائي

وات لڏي آهي.

غزل

سيف نياز

ڪهڙو ارمان آ، تون به چپ، مان به چپ

چپ به حيران آ، تون به چپ، مان به چپ

لفظ نڪرن نه ٿا، ڪي به آتت پريا

دل پريشان آ، تون به چپ، مان به چپ

ماڻ ويڙهي وڪوڙي وئي پنهني کي

ٿيو نه درمان آ، تون به چپ، مان به چپ

ٽهڪ اڳلاهي هاڻي پيهه ڏبا

ڪو نه امڪان آ، تون به چپ، مان به چپ

گل به ٿي، خيريت جي چنبي ويو رکي

ڪو ته مهريان آ، تون به چپ، مان به چپ

’سيف‘ هڪ ٻئي کي سمجهي سگهيا ناهيون

ڪير نادان آ، تون به چپ، مان به چپ

غزل

امداد ’عاجز‘ نصيرائي

تُن هن روز ٿا وشواس ڪيئي
وڃن ٿيندا دفن احساس ڪيئي

ٿيو انسٽان آ، حيووان هڙي
رڳو معصوم پتجن ماس ڪيئي

حوا جائِي رهي محفُوظ ناهي
ڏنر درندا بگهڙ راڪاس ڪيئي

ڪڻي لاشا پيا ٿڪجي پيارا
ٿيا ويڙها وڙهي هت ناس ڪيئي

عجب ماڻهو عجب تن جو خيال آ
پيا ڪن ٿا کلي بڪواس ڪيئي

ڏٺائون خود وڏائي امتحان
محبت ۾ ٿيا ناپاس ڪيئي

اصل ڇا مامرو آ سمجهه هاڻي
۽ ناسارن لاءِ بڻيا ٿي داس ڪيئي

ڪڏهن ٿيندي اداسي ختم ”عاجز“
پيا جيئن رڪي سا آس ڪيئي.

غزل

يارو مل امرائي

تو کان وسري ڪيئن سگهان ٿو
دل مان نڪري ڪيئن سگهان ٿو

تنهنجي گهر کان اڳتي آئون
وڪ پي گذري ڪيئن سگهان ٿو

ڪوڙ ڪري تو ڪاريو مون کي
هاڻي سڌري ڪيئن سگهان ٿو

سفر ۾ ڪوئي ساٿ ٿو گهرجي
ننهنن سان نيري ڪيئن سگهان ٿو

پنهنجن منهنجا پر ڪتيا هن
هاڻي اڌري ڪيئن سگهان ٿو

اوتسي جو آ منظر موهيو
پٽ تان اڪري ڪيئن سگهان ٿو

تنهنجو هٿ هٿن ۾ ناهي
تنها وندري ڪيئن سگهان ٿو

غزل

مهر فقير

ايئن وڻ پيلا چڱا ناهن
۽ ڪرڻ واريلا چڱا ناهن

لڙهي نه وڃو بسند ٻڌو
تيز جابلو ريل چڱا ناهن

نه پوکبيون ساريون هاڻ
اگهر ۾ سيل چڱا ناهن

مري ويندا بهار اٿو وٺي آ
فائقن تي وِلا چڱا ناهن

دعا ڪيو ته رهي دوستي
باقي قتل ميلا چڱا ناهن

کلي گهار اڙي او مهر فقير
سدا منهن پيلا چڱا ناهن.

غزل

ارباب علي ’عادل‘ چوهاڻ

ڪڙو گل هٿن ۾ ڪندا ڇا ڪنداسين
وري ور ۾ پستل منا ڇا ڪنداسين

سدا پيار الفت سان جيون گذاريون
قلمر ڏي هٿن ۾ ڏندا ڇا ڪنداسين

گهلن پل وفا جون هوائون هميشه
زمانن ۾ جاني جفا ڇا ڪنداسين

حياتي ۾ پل پل رهون خوش مدامي
پرين قرب گهرجي دغا ڇا ڪنداسين

دعا ٿو گهرو پاڪ پرور کان سڀ لئ
انهن ڪاڻ سج بددعا ٿو ڇا ڪنداسين

ڏسي ساه کان وڌ اسان کي سهارو
هجي ساڻي ’عادل‘ پيا ڇا ڪنداسين.

عورتن بابت هڪ خوبصورت، حساس ۽ فڪر انگيز فلم

فرانسيسي هدايتڪاره ۽ ليڪڪا ايلس ونڪوٽر جي فلم ”ڪوچور“ (Couture) عورتن جي زندگيءَ کي نهايت نازڪ، حساس ۽ اثرائتي انداز ۾ پيش ڪري ٿي. 104 منٽن تي مشتمل اها فلم پيرس فيشن ويڪ دوران چينل جي اصل شو روم ۽ اٽيليو ۾ فلمايو ويئي، جيڪو پهريون ڀيرو آهي جو ڪنهن افسانوي فلم کي اهڙي رسائي حاصل ٿي آهي.

فلم جا ٽي مرڪزي ڪردار مختلف ملڪن ۽ پسمنظرن سان تعلق رکن ٿا، پر سندن زندگيون هڪ ٻئي سان ڳنڍجي وڃن ٿيون. ميڪسين، واکر جو ڪردار نڀائي ٿي، جيڪا هڪ آزاد آمريڪي فلمساز آهي ۽ هارر فلمون ٺاهي ٿي. هوءَ فيشن شو کان اڳ هڪ مختصر فلم ٺاهڻ لاءِ پيرس اچي ٿي، پر ساڳئي وقت طلاق جي مرحلي، پنهنجي ٻار سان لاڳاپن ۽ صحت بابت خدشن (ڊاڪٽر جي رپورٽ) سان به منهن ڏئي رهي آهي.

ٻئي طرف، ڪينيا مان آيل 18 ورهين جي نوجوان ايڊا، جنهن جو ڪردار اينير اينري ادا ڪيو آهي، فارميسي جي شاگردبائي آهي. هوءَ پنهنجي پڙهائيءَ جا خرچ پورا ڪرڻ لاءِ ماڊلنگ ڪري ٿي. نئين ماحول ۾ هوءَ پاڻ کي اڪيلو ۽ بي سهارو محسوس ڪري ٿي.

پيش ڪيو ويو آهي. ”ڪوچور“ جو مطلب نفيس سلائي يا ڪپڙي جي جوڙجڪ آهي، ۽ فلم ۾ هر ڪردار پنهنجي زندگيءَ جي ٽٽل حصن کي ٻيهر جوڙڻ جي ڪوشش ڪندو نظر اچي ٿو.

اداڪارن جي اداڪاري انتهائي قدرتي ۽ اثرائتي آهي، خاص طور تي اينجولين جولي صحت، ماءُ هجڻ جي احساس ۽ خانداني جذبن سان لاڳاپيل منظرن ۾ پنهنجي ڪردار کي وڏي سچائيءَ سان پيش ڪيو آهي. فلم عورتن جي تجربن، احساسن ۽ خاموش جدوجهد کي احترام سان بيان ڪندي انهن جي اڻڄاتل آواز کي سامهون آڻي ٿي.

”ڪوچور“ هڪ خوبصورت، حساس ۽ فڪر انگيز فلم آهي، جيڪا فيشن جي چمڪندڙ دنيا جي پس منظر ۾ انساني جذبن، عورتن جي جدوجهد ۽ اميد جي ڪهاڻين کي نهايت نفاست سان بيان ڪري ٿي. ■

هزارين ڪلاڪ لڳي سگهن ٿا، ۽ حقيقي زندگيءَ جي سخت حقيقتن، جهڙوڪ غربت، تشدد، جسور بابت سماجي دٻاءُ، اميدن ۽ تخليقي جدوجهد جي وچ ۾ هڪ خوبصورت تضاد پيش ڪري ٿي. فلم ۾ رت، ڳاڙهي رنگ ۽ سلائيءَ جي علامتن وسيلي عورتن جي اندروني درد، برداشت ۽ مضبوطي کي نهايت فنڪارائي انداز ۾

ميڪ اپ آرٽسٽ اينجيل، جنهن جو ڪردار ايلارمپ ادا ڪيو آهي، واحد شخص آهي، جيڪو ايڊا جي همت افزائي ڪري ٿو. اينجيل پاڻ به ليڪڪا بڻجڻ جي خواهشمند آهي، پر سندس لکيل ڪهاڻي رد ڪئي وڃي ٿي. هدايتڪاره ايلس ويناڪور فيشن جي شاندار دنيا، جتي هڪ لباس تيار ڪرڻ ۾